

UPPSALA
UNIVERSITET

Juridiska institutionen
Vårterminen 2014

Examensarbete i finansrätt
30 högskolepoäng

Bevisvärdering ur ett rättssäkerhetsperspektiv

Om vilken metod som bör föredras i skatteprocessen med hänsyn till den allmänna domstolsprocessen

Författare: Kadir Akhan
Handledare: Katia Ceje

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Problem	1
1.2 Syfte och avgränsningar	2
1.3 Metod och material	2
1.4 Disposition	3
2. Bevisvärdering	5
2.1 Inledning.....	5
2.2 Bakgrund till den fria bevisvärderingen.....	5
2.3. Bevisvärderingen	7
2.3.1. Inledning	7
2.3.2 Begreppen som används inom bevisvärderingen	7
2.3.3 Värde- kontra temametoden	10
2.3.4 Värdemetoden	12
2.3.4.1 Inledning	12
2.3.4.2 Det kausala förhållandet	12
2.3.4.3 Ursprungssannolikhet	14
2.3.4.4 Den resterande osäkerheten.....	16
2.3.5 Temametoden.....	18
2.3.5.1 Inledning	18
2.3.5.2 Struktural bevisning.....	18
2.3.5.3 Ursprungssannolikhet	19
2.3.5.4 Den resterande osäkerheten.....	20
2.3.6 Sammanfattning	22
2.4 Valet av metod.....	23
3. Rättssäkerhet	26
3.1 Inledning.....	26
3.2 Allmänt om rättssäkerhetsbegreppet	26
3.3 Rättsprinciper som har betydelse för rättssäkerheten	28
3.3.1 Inledning	28
3.3.2 Objektivitetsprincipen.....	28
3.3.3 Förutsebarhetsprincipen	30

3.3.4 Sammanfattning	32
3.4 Rättssäkerhet och bevisvärdering	33
4. Den allmänna domstolsprocessen.....	36
4.1 Inledning.....	36
4.2 Brottmål.....	36
4.2.1 Om förfarandet	36
4.2.2 Värde- eller temametoden i relation till praxis	37
4.3 Tvistemål	43
4.3.1 Om förfarandet	43
4.3.2 Värde- eller temametoden i relation till praxis	45
4.4 Reflektioner om den allmänna domstolsprocessen.....	49
5. Skatteprocessen	52
5.1 Inledning.....	52
5.2 Skatteprocessen och den allmänna domstolsprocessen.....	52
5.3 Värde- eller temametoden i teorin.....	55
5.4 Värde- eller temametoden i relation till praxis	57
5.5 Slutsatser.....	62
6. Avslutning.....	64
7. Källförteckning	66

1 Inledning

1.1 Problem

Rättssäkerhet och bevisvärdering är två ämnen som det inte råder konsensus om i juridiska sammanhang. I diskussioner om rättssäkerhet är det oftast legalitets-, förutsebarhets- och objektivitetsprincipen som är de mest framträdande. Syftet med principerna är att tillgodose den enskildes rättssäkerhet genom en objektiv och förutsebar rättstillämpning.¹ När de nämnda principerna sätts i förhållande till bevisvärderingen uppstår frågan om bevisvärderingen är objektiv och förutsebar för den enskilde om bevisvärderingen är fri enligt lag.

Av de metoder som finns inom bevisvärderingsteorin är värde- och temametoden, det som har diskuterats främst om i doktrinen.² Det som gör dessa metoder intressant är det inte råder enighet i doktrinen om vilken som bör föredras. Syftet med uppsatsen är att undersöka om valet av metod inom bevisvärderingen kan påverka rättssäkerheten till det bättre eller till det sämre. Om valet av metod kan påverka rättssäkerheten kan det även leda till svaret på frågan om vilken metod som bör ges företräde framför de övriga metoderna i bevisvärderingsteorin. Det finns olika motiv till varför en metod bör ges företräde. Ett av motiven kan vara att förutsebarheten ökar för den enskilde genom att denne kan förutse värdet av det framställda bevismaterialet som en direkt följd av valet av metod.³

Uppsatsens inriktning är bevisvärderingen i skatteprocessen, som har behandlats av bl.a. författarna Börje Leidhammar och Gustav Lindkvist som båda tillämpar värdemetoden i sina studier. Den bakomliggande orsaken till metodvalet är att författarna anser att värdemetoden bidrar till en rättssäkrare bedömning, dock ges ingen utförlig förklaring till varför värdemetoden är rättssäkrare.⁴

¹ Almgren & Leidhammar, Skatteprocessen, s. 28f.

² Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 121.

³ Jmf Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 60.

⁴ Leidhammar & Lindkvist, Bevisprövning i mål om genomsyn, s. 29.

1.2 Syfte och avgränsningar

Syftet med uppsatsen är att analysera vilken bevisvärderingsmetod som bör äga företräde ur ett rättssäkerhetsperspektiv i skatteprocessen. Det bakomliggande skäl till att rättssäkerhetsbegreppet behandlas är för att undersöka om begreppet kan bidra till att få en större förståelse för bevisvärderingen och om begreppet kan ge vägledning för om det är värde- eller temametoden som bör tillämpas. Det är menat att analysera om hur bevisvärderingen förhåller sig till den allmänna domstolsprocessen för att sedan ta dessa ställningstaganden i förhållande till skatteprocessen. Av den anledningen kommer den allmänna domstolsprocessen att avse en större del av uppsatsen jämfört med skatteprocessen, eftersom metodvalet inte kan fastställas genom att bara undersöka skatteprocessen. För att uppnå detta är det även avsett att undersöka om vilken process (civil- eller brottsprocess) som är mest lik skatteprocessen. I denna uppsats kommer bevisvärderingen i förvaltningsförfarandet dock inte att behandlas eftersom majoriteten av den litteratur som finns inom bevisvärdering behandlar främst civil- och brottsprocess. Det är därför resonligt att angripa den allmänna domstolsprocessen genom att undersöka hur skatteprocessen skiljer sig från den allmänna domstolsprocessen och hur det sedan inverkar på metodvalet.

Trots att bevisvärderingsmetoderna grundar sig på frekvensteorier som framställs genom matematiska formuleringar har jag valt att inte ta med den matematiska framställningen i uppsatsen. Skälet till detta är att de matematiska formuleringarna inte är av intresse för uppsatsens ändamål och att det råder svårigheter att tillämpa de matematiska formlerna i praktiken. Eftersom principen om fri bevisvärdering är fastställd i lag kommer det inte att ske någon diskussion om legalitetsprincipen i analyskapitlet om rättssäkerhetsbegreppet.

1.3 Metod och material

Det finns i huvudsak två ämnen som berörs i uppsatsen, bevisvärdering och rättssäkerhet. Dessa ämnen grundar sig främst i två frågeställningar *hur ska bevisvärderingen gå till?* och *vad är rättssäkerhet?* Den gemensamma nämnaren i frågorna är att det inte råder konsensus om svaret. Detta leder följaktligen till att analyskapitlet präglas av det som har diskuterats inom doktrinen med egna reflektioner om uttalanden i HD:s och HFD:s praxis. Urvalet av rättsfall grundas främst på de rättsfallen där HD och HFD uttryckligen har behandlat bevisvärderingen eller uttalat sig om bevisningen.

Med anledning av det ovannämnda är det bl.a. den rättsdogmatiska metoden som tillämpas i uppsatsen eftersom denna metod används för att systematisera och tolka gällande rätt.⁵ Den rättsdogmatiska metoden ger dessutom utrymme för generella och abstrakta antaganden i framställningen eftersom metoden inte söker efter ett rätt svar. Eftersom uppsatsen kommer att präglas av abstrakta resonemang och slutsatser är den rättsdogmatiska metoden bättre lämpad för uppsatsens analys.⁶ Uppsatsen är även rättspolitisk eftersom det genomgående tas hänsyn till vad som är bäst för den enskilde och rättsväsendet.

1.4 Disposition

Indelningen sker enligt nedanstående disposition.

I kapitel 2 *om bevisvärdering* behandlas värde- och temametoden. I kapitlet behandlas inledningsvis bakgrunden till bevisvärderingen och de skillnader som finns mellan legal och fri bevisvärdering. Följaktligen redogörs för begreppen som tillämpas i bevisvärderingen och skillnader mellan värde- och temametoden. Avslutningsvis görs en samlad bedömning om val av metod med hänsyn till det som har framförts i kapitlet.

I kapitel 3 *om rättssäkerhet* redogörs för vad rättssäkerhet är och hur rättssäkerhetsbegreppet förhåller sig till bevisvärderingen. I kapitlet behandlas inledningsvis rättssäkerhetsbegreppet och de rättsprinciper som är av betydelse för rättssäkerheten. Kapitlet avslutas med en samlad bedömning av hur rättssäkerheten förhåller sig till bevisvärderingen.

I kapitel 4 *om den allmänna domstolsprocessen* behandlas civil- och brottsprocessen. Kapitlet är indelat i två delar där den första delen behandlar brottmål och i den andra delen tvistemål. I bägge avsnitten behandlas processförfarandet och hur bevisvärderingen förhåller sig till uttalanden i HD:s praxis.

I kapitel 5 *om skatteprocessen* behandlas skatteprocessen med hänsyn till det som anförts i tidigare kapitel. Kapitlet kommer att avse analys av det som skrivits om i tidigare kapitel för att därefter undersöka hur slutsatserna förhåller sig till skatteprocessen. I det följande avsnittet behandlas skatteprocess i förhållande till den allmänna domstolsprocessen. Det behandlas även hur skatteprocessen förhåller sig till bevisvärderingsteorin och hur uttalanden i HFD:s praxis förhåller sig till bevisvärderingsteorin. Kapitlet avslutas med en kort slutsats om det som anförts i kapitlet.

⁵ Sandegren, Är rättsdogmatiken dogmatisk? TfR 4-5/2005, s. 649.

⁶ Sandegren, Är rättsdogmatiken dogmatisk? TfR 4-5/2005, s. 653.

I kapitel 6 ges en sammanfattning av det som diskuteras i tidigare kapitel följd av slutsatser om vilken metod som bör äga företräde av rättssäkerhetsskäl. Avslutningsvis diskuteras reflektioner om ämnesvalet.

2 Bevisvärdering

2.1 Inledning

I detta kapitel redogörs för de grundläggande delarna inom bevisvärderingen. Inledningsvis presenteras den historiska bakgrunden till bevisvärderingen i avsnitt 2.2. och skillnaderna mellan legal bevisteori och fri bevisvärdering. I avsnitt 2.3 behandlas begreppen för bevisvärdering och metoderna samt det som särskiljer metoderna. I avsnitt 2.4 behandlas för- och nackdelar med värde- och temametoden.

2.2 Bakgrund till den fria bevisvärderingen

I 35 kap. 1 § RB (1942:740) stadgas principen om fri bevisvärdering som är bevisrättens grundpelare. När idén om fri bevisvärdering kom till Sverige möttes den av ett starkt motstånd. Diskussionen berodde främst på att det var oklart om vad som skulle vara syftet med att ha en fri bevisvärdering i Sverige. Ett av argumenten som framfördes i diskussionen var att lagstiftaren ville förbättra förutsättningarna att nå fram till den materiella sanningen i varje mål som skulle komma att bli prövad. Trots motstånd mot principen blev den ändå lagfäst i den nya rättegångsbalken.⁷

Innan den fria bevisvärderingen infördes i Sverige, tillämpades den legala bevisteorin som avskaffades till följd av införandet av den nya rättegångsbalken. Skälet till att den legala bevisteorin avskaffades var för att lagstiftaren ansåg att det inte förelåg skäl till att behålla bevisregler som stadgade bevisnings bevisvärde. Lagstiftaren ansåg att det inte fanns förutsättningar att uppnå materiellt riktiga domar med en tillämpning av den legala bevisteorin.⁸ Följden av avskaffandet av den legala bevisteorin medförde att legala bevisregler, såsom "tu vittnen är fullt bevis", att indicier inte kan utgöra ett fullt bevis, uteslutningsregler om vittnesjäv och bevisregler om hörsägen, avskaffades.⁹ En av fördelarna med avskaffandet av den legala bevisteorin, är att domare numera är fri från legala bevisregler.¹⁰ Avskaffandet medförde dock även nackdelar med införandet av den fria bevisvärderingen, eftersom det inte finns några anvisningar i förarbetet till hur bevis

⁷ Stening, Bevisvärde, s. 15, Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 40f.

⁸ Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 98, SOU 1926:31, s. 25.

⁹ Stening, Bevisvärde, s. 25f, Jmf Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 38.

¹⁰ Stening, Bevisvärde, s. 21ff. och 26.

ska värderas.¹¹ Följden av detta är att det är ofrånkomligt att bevisvärderings bedömningar numera har subjektiva inslag, även om det är marginella inslag. Om domare ska motverka godtyckligheten i bedömningen är dessa allmänt skyldiga att använda allmänna erfarenhetssatser i bevisvärderingen som ett verktyg att motverka subjektiva bedömningar.¹²

Trots att det föreslogs om att införa principen om fri bevisvärdering i slutbetänkandet för förvaltningsprocesslagen (1971:291) blev inte principen införd i FPL. I slutbetänkandet yttrades det att förvaltningsprocesslagen borde ge uttryck för samma princip som rättegångsbalken. Skälet för argumentet var att principen hade sedan länge varit obestridd i förvaltningsförfarandet. Med detta ansågs det finnas belägg att införa samma princip i förvaltningsprocesslagen. Problemet var att principen kompletterades med fler bestämmelser i 35 kap. RB och det fanns inga planer på att införa dessa bestämmelser i förvaltningsprocesslagen. Detta skulle närmare bestämt motverka syftet med att ha en förenklad förvaltningsprocesslag. Därför tillämpas 35 kap. 1 § RB analogt i förvaltningsprocessen.¹³

Även om motståndet har avtagit sedan införandet, råder det ännu inte konsensus i den processrättsliga doktrinen om hur bevisvärderingen bör gå till.¹⁴ Ett av ämnena som diskuteras i doktrinen, är om bevisning ska värderas isolerat från varandra eller om all bevisning ska sammanvägas och därefter värderas. Samma diskussionsfråga har även givit upphov till bl.a. två metoder, vilka är värde- och temametoden. Metoderna har dessutom behandlats i en större utsträckning av bl.a. författarna Ekelöf, Stening, Lindell och Bolding. Det kan uttryckas att de nämnda metoderna är dominerande i doktrinen om bevisvärdering för den allmänna domstolsprocessen. Problemet med doktrinen är att den inte har behandlat skatteprocessens bevisvärdering i lika stor utsträckning, såsom för den allmänna domstolsprocessen.¹⁵ Att det förhåller sig på det här viset förändrar dock inte faktum att bevisvärdering är fri och att domare inte är bundna av det som omskrivits i doktrinen .

Ett annat bekymmer för domare i rättskipningen är att avgöra vad som är bevisat i det enskilda fallet. Ansvaret ligger på domare att avgöra om den framställda bevisningens bevisvärde når upp till det ställda beviskravet. Domarnas uppgift anses ha försvårats till

¹¹ Se exempelvis SOU 1938:44, s. 42 där lagstiftaren uttalar att bedömningen om bevisvärdet av skriftliga handlingar överlämnas till domstolens fria prövning.

¹² Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 41.

¹³ Prop 1971:30, s. 283, Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 42f.

¹⁴ Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 120f.

¹⁵ Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 120.

följd av att den legala bevis teorin avskaffades med införandet av den nya rättegångsbalken.¹⁶ Enligt min mening finns det konsekvenser att beakta med hänsyn till frånvaron av vägledning till hur bevisvärderingen bör gå till. En konsekvens är att det marginella utrymmet för subjektiva inslag i bevisvärderingen kan istället ha övergått från ett marginellt utrymme till ett större utrymme för subjektiva inslag. Detta medför att domares bevisvärdering huvudsakligen blir baserat på deras subjektiva bedömningar.¹⁷ Min uppfattning förstärks av omständigheten att domstolar inte redogör för de bakomliggande skälen för slutsatserna som har föranlett beslutet.¹⁸ Det kan tolkas som att doktrinen försöker fylla ut gapet som uppstått av frånvaron av vägledning i förarbetena. Detta genom att framställa metoder som avser att eliminera det subjektiva inflytandet i bevisvärderingen. Dessa metoder kommer att behandlas utförligare i följande avsnitt.

2.3 Bevisvärderingen

2.3.1 Inledning

I detta avsnitt behandlas bevisvärderingsteorin ingående. Inledningsvis redogörs för begreppen som används i teorin och skillnaderna mellan dessa begrepp i avsnitt 2.3.2. Syftet med redogörelsen i avsnitt 2.3.2 är att underlätta analysen av värde- och temametoden, som det behandlas mer om i avsnitt 2.3.3-2.3.5. I avsnitt 2.3.3 behandlas de huvudsakliga skillnaderna mellan värde- och temametoden, som det utreds mer om i 2.3.4-2.3.5.

2.3.2 Begreppen som används inom bevisvärderingen

Bevisvärdering grundar sig på kunskap om verkligheten i relation till den i målets föreliggande muntliga eller skriftliga bevisningen. I bevisvärderingen bedöms *bevisvärdet* för varje enskilt bevis som ska bevisa *bevistemat*. Dilemmat med bevisvärderingen är hur domare ska bemöta situationen när beviset brister i bevisvärdet och hur den bristen sedan inverkar på bevistemats existens. Av den anledningen kan det inte finnas en fullständig säker

¹⁶ Stening, Bevisvärde, s. 27ff. Jmf Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 98 som diskuterar om varför det inte infördes ett finmaskigt och detaljerat nät av legala bevisvärderingsregler.

¹⁷ Jmf med uttalandet av lagstiftaren i SOU 1926:31, s. 90, där lagstiftaren uttrycker att "*Genom att bevisprövningen överlämnas åt lekmännen allena, äventyrar man, att det blir godtycket eller slumpen, som kommer att giva utslaget.*".

¹⁸ Diesen, Bevis 3 - Prövning av skattemål, s. 170, Ekelöf, Rättegång IV, s. 167, SOU 1938:44, s. 378.

kunskap om att bevistemat existerar, men att det finns en sannolikhet att bevistemat gör det. I en bevisvärdering finns det normalt en eller flera *bevisfaktum* som kan värderas var för sig eller tillsammans. Hur bevisvärderingen ska gå till, har ett starkt samband med metodvalet som behandlas mer ingående i avsnitt 2.3.4–2.4.¹⁹

Relationen mellan de ovannämnda begreppen är att *bevisfaktumet* ska bevisa existensen av *bevistemat/rättsfaktumet* som sedan subsumeras under den aktuella rättsnormen som har tillämpats i målet. Om sannolikheten/bevisvärdet är hög för bevistemats existens, kan det anses att *rättsfaktumet* är bevisat. Om bevistemat/rättsfaktumet är bevisat, kan *rättsföljden* följaktligen inträda.²⁰ Det kan illustreras med hjälp av nedanstående exempel hur dessa begrepp tillämpas;

Om A har köpt en säck potatis av B som visar sig innehålla hälften sten och hälften potatis. Följaktligen beslutar A att stämma B med yrkandet att A ska bli ersatt med en ny säck potatis som ska innehålla endast potatis. B hävdar dock till sitt försvar att han aldrig säljer potatissäckar som innehåller sten. Det som kan sägas om bevisningen i målet är att A framställer potatissäcken som bevisning, medan B å andra sidan inhämtar potatisodlaren som vittne som B dessutom köper sin potatis ifrån. Frågan som ställs i förhållande till dessa omständigheter är hur de ovannämnda begreppen placeras in i exemplet.

Om rättsföljden ska kunna inträda måste parten bevisa *rättsfaktumet* i målet, som dessutom är ett annat ord för *bevistema*. Inom bevisvärderingen uttrycks det att rättsfaktumet/bevistemat är direkt relevant för rättsföljden.²¹ Det brukar normalt finnas två bevisteman i ett mål där den ena kan exempelvis vara att oriktig uppgift har lämnats och den andra att oriktig uppgift inte har lämnats. I ett mål kan det finnas flera bevisteman i ett och samma mål, under sådana omständigheter brukar dessa bevisteman delas upp mellan under- och överordnande bevisteman.²²

I förhållande till det ovannämnda och omständigheterna i tvistemålet kan det uttryckas att det finns två bevisteman. Det ena är om potatissäcken verkligen

¹⁹ Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 121.

²⁰ Ekelöf, Rättegång IV, s. 10f., Stening, Bevisvärde, s. 32. Förvaltningsprocesslagen - en kommentar, s. 310f.

²¹ Ekelöf, Edelstam & Heuman, Rättegång I, s. 39f., Leidhammar & Lindkvist, Bevisprövning i mål om genomsyn, s. 28.

²² Eckhoff SvJT 1988 s.321, s. 337, Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 172ff, Nordh, Bevisrätt - C, s. 23ff. Förvaltningsprocesslagen - en kommentar, s. 310f.

innehöll potatis och sten och det andra är om potatissäcken innehöll endast potatis.

I förhållande till *bevistemat/rättsfaktum* finns det *bevisfaktum* som utgör bevisningen i målet. Bevisningen brukar delas in i två skilda grupper, varav den ena är huvudfaktum och den andra är motfaktum. Betydelsen av detta är att om en part inleder en process benämns den partens bevisning som huvudfaktum, medan motpartens motbevisning utgör motfaktum. Inom bevisvärderingsteorin nämns det att bevisfaktum är direkt relevant för rättsfaktumet/bevistemat. På samma vis är bevisfaktum indirekt relevant för rättsföljden.²³

Exempelvis kan det anses att bevisfaktum är potatissäcken som innehåller sten och potatis.

I bevisvärderingen finns det även *hjälpfaktum* som förstärker eller försvagar bevisvärdet av ett bevisfaktum. Inom bevisvärderingsteorin menar doktrinen att hjälpfaktum är direkt relevant för bevisfaktumet. Problemet med hjälpfaktum är att det oftast misstas för att vara bevisfaktum eftersom hjälpfaktum kan bidra till att sänka eller höja ett bevisfaktums hela bevisvärde.²⁴

Det som utgör hjälpfaktum i exemplet är att B har inhämtat potatisodlaren som vittne, som i sin utsaga uttalar att potatisodlaren alltid säljer potatissäckar som innehåller potatis.

Om bevisvärderingen ska vara sammanhängande kan domaren ta hjälp av *erfarenhetssatser* som representerar domarens samlade erfarenhet. Erfarenhetssatser fungerar som ett hjälpmedel för domaren eftersom erfarenhetssatsen kan hjälpa med att besvara frågan "hur vanligt eller ovanligt det är att bevistemat existerar utifrån den bevisning som framställts". Erfarenhetssatser hjälper domaren att identifiera vilken bevisning som behövs för att avgöra målet.²⁵

Om domaren har tidigare prövat mål med liknande omständigheter, kan det leda till att domaren utgår ifrån att säljaren B:s trovärdighet återspeglas av

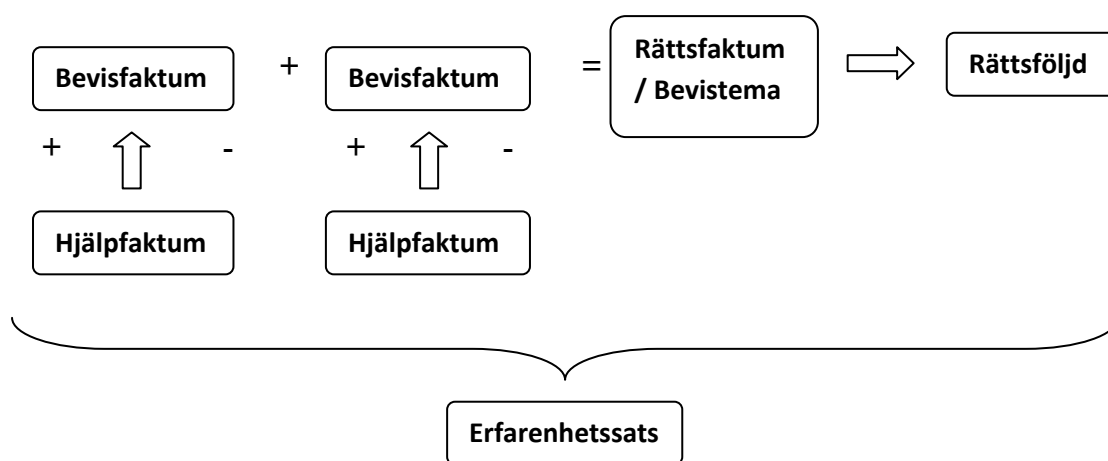
²³ Ekelöf, Edelstam & Heuman, Rättegång I, s. 39f, Ekelöf, Rättegång IV, s. 180, Lindell, Civilprocessen, s. 480f, Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 15, Leidhammar & Lindkvist, Bevisprövning i mål om genomsyn, s. 28. Förvaltningsprocesslagen - en kommentar, s. 311.

²⁴ Ekelöf, Rättegång IV, s. 187, se även not 161, Leidhammar & Lindkvist, Bevisprövning i mål om genomsyn, s. 28, Lindell, Civilprocessen, s. 497f, Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 86. Förvaltningsprocesslagen - en kommentar, s. 311.

²⁵ Ekelöf, Rättegång IV, s. 165, Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 216ff, Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 39f. Förvaltningsprocesslagen - en kommentar, s. 311f.

potatisodlaren's trovärdiga vittnesmål. Funktionen av erfarenhetssatsen är att det utgör ett verktyg som hjälper domaren att förstå omständigheterna i målet. Förståelsen har dock begränsningar, vilket är att erfarenhetssatsen inte kan gå utanför domarens kunskap. Detta förutsätter att domaren har prövat ett liknande mål tidigare.

Sammanfattningsvis är rättsfaktum/bevistema direkt relevant för rättsföljden. Bevisfaktum är direkt relevant för rättsfaktumet/bevistemat. Hjälpfaktum är direkt relevant för bevisfaktum. Erfarenhetssatser är den samlade kunskapen som en domare har. En tydligare illustration över begreppen kan ses nedan;²⁶

2.3.3 Värde- kontra temametoden

Det finns som tidigare nämnt, två dominerande metoder inom bevisvärderingsteorin som det huvudsakligen diskuteras om. Den huvudsakliga skillnaden mellan värde- och temametoden är hur bevisvärderingen ska ske, dvs. på vilket sätt sambandet mellan bevisfaktum och bevistema ska bedömas. En bedömning med tillämpning av temametoden innebär att det som efterfrågas är hur sannolikt bevistemats existens motsvaras av den framställda bevisningens sammanvägda värde. Innebörden av det föregående är att sannolikheten för bevistemats existens baseras på grundval av den presenterade bevisningen för och emot målets bevistema. Förtydligande av det som har anförts kan förklaras med hjälp av det inledande exemplet i avsnitt 2.3.2.

²⁶ Leidhammar & Lindkvist, Bevisprövning i mål om genomsyn, s. 28.

Omständigheterna är fortfarande att A har köpt en potatissäck innehållandes potatis och sten av säljaren B. A vill ha en ny säck med potatis medans säljaren B bestrider A:s krav eftersom B hävdar att han endast säljer potatis i sin verksamhet. Bevisningen i målet är potatissäcken som innehåller sten (bevisfaktum) men B inhämtar potatisodlaren som vittne (hjälpfaktum).

Med en tillämpning av temametoden ställs först frågan om hur vanligt eller ovanligt det är att potatissäckar innehåller potatis och sten (bevistemat). Svaret på frågan representeras av ett sannolikhetsvärde som är ursprungssannolikhetsvärdet dvs. sannolikhetsvärdet för bevistemats existens. På det viset uppkommer det ett värde som är ursprungssannolikheten som representerar värdet för temats existens innan bevisningen har framställts i målet. Med hänsyn till exemplet kan det uttryckas att potatissäcken som har tillförts som bevisning i målet (bevisfaktum) och vittnesmålet (hjälpfaktum) sammanvägs mot varandra. Därefter bedöms det sammanvägda bevisningens bevisvärde för att sedan undersöka hur nära det värdet kommer till det ursprungliga sannolikhetsvärdet.²⁷

Med värdemetoden bedöms orsakssambandet mellan bevisfaktumen och bevistemat. Bevisvärdet bestäms därmed av det kausala sambandet mellan bevisfaktum och bevistema.²⁸ I doktrinen har det framförts att värdemetoden präglas av en logisk och kunskapsteoretisk analys, eftersom bevisvärderingen utgår ifrån den kausala sannolikheten mellan bevisfaktum och bevistema.²⁹ Med hänsyn till det föregående sker en värdemetodisk bedömning på följande sätt. Enligt värdemetoden frågas det först om hur sannolikt det är att den inköpta potatissäcken, innehållandes potatis och sten (bevisfaktumen), har orsakats av förhållandet att potatissäcken innehöll potatis och sten (bevistemat). Bevisfaktumets bevisvärde påverkas dessutom av vittnesmålets trovärdighet, dvs. det är sannolikt att potatisodlaren endast säljer potatis. Svaret på frågan som söks efter är varför bevisfaktumet är ett stöd för bevistemats existens. Domaren försöker således finna ett orsakssamband mellan potatissäcken och påståendet som anförts av A.³⁰

Enligt Boldings mening särskiljs värdemetoden och temametoden enligt följande tre punkter. Dessa är att värdemetodens;

²⁷ Jmf med exemplet i Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 127.

²⁸ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 10, Ekelöf, Rättegång IV, s. 169f, Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 59f.

²⁹ Rättstaten - Rätt, politik och moral, Stening, Rättssäkerhet och bevis, s. 89.

³⁰ Jämför med exemplet i Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 128.

1. bedömning för kausalitet bedöms i omvänd ordning (tema->bevis),³¹
2. ursprungssannolikheten ges en ringa betydelse för bevistemat och,³²
3. att den resterande osäkerheten inte ställs i relation till säkerheten (icke-X)³³

Dessa punkter ger motsatsvis uttryck för det som är av betydelse för temametoden.³⁴ Skillnaderna består även i hur bevisningen ska graderas.

2.3.4 Värdeметoden

2.3.4.1 Inledning

Ekelöf har givit upphov till värdeметoden och dess tillämpning, som dessutom har preciserats genom tiden i doktrinen av flera olika författare inom området. Dessa är bl.a. Diesen och Stening m.fl. Syftet med nedanstående del är att behandla värdeметoden med utgångspunkt i de tre punkterna som Bolding anser särskiljer värdeметoden från temametoden. I avsnittet behandlas även för- och nackdelar med värdeметoden.

2.3.4.2 Det kausala förhållandet

Värdeметoden har som utgångspunkt att bevisfaktumet har orsakats av bevistemat. Med metoden söker domaren efter en händelse (en viss omständighet) som ger uttryck för sannolikheten att bevisfaktumet har orsakats av bevistemats existens. Syftet med detta är att metoden försöker säkerställa sannolikheten att det är bevistemat som har orsakat bevisningens bevisfaktum. Detta genom att undersöka om kausalmekanismen har faktiskt fungerat.³⁵

Om säljaren inte hade sålt potatissäcken (bevisfaktumet), hade potatissäcken inte orsakats av påståendet om att den innehöll sten och potatis (bevistemat). Istället kan det utgås ifrån att det finns stöd att anta att säljarens sålda potatissäck har ett kausalt samband till påståendet.

³¹ Ekelöf, Rättegång IV, s. 170, Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 61.

³² Ekelöf, Rättegång IV, s. 170, Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 62.

³³ Ekelöf, Rättegång IV, s. 170.

³⁴ Bolding, Går det att bevisa?, s. 75ff.

³⁵ Ekelöf, Rättegång IV, s. 170, Lindell, Civilprocessen, s. 460, Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 61, Stening, Bevisvärde, s. 35.

För att exemplifiera det kausala sambandet ytterligare kan vi ta ett brottmåls exempel som anförs av Nordh och Lindell. I exemplet finns det ett vittnesmål där vittnet har iakttagit en händelse som pekar ut den tilltalade X som gärningsman. Frågan som ställs är hur sannolikt det är att vittnets utpekande (bevisfaktum) är riktigt. Om det kan antas att det finns en riktighet i utsagan, får den utsagan ett sannolikhetsvärde som konstaterar att vittnets utsaga har orsakats av händelsen (bevistemat). Att den tilltalade var på den påstådda platsen. Den motsatta situationen är om vittnet har fantiserat ihop allt och att vittnesmålet av en slump råkar överensstämma med bevistemat. I det sammanhanget kan det konstateras att vittnesmålet saknar ett sannolikhetsvärde, eftersom vittnesmålet inte har orsakats av bevistemat.³⁶

Om det kan antas att vittnesmålet utgör ett bevisfaktum, kan bevisfaktumet förlora sitt bevisvärde såsom i Lindells och Nordhs exempel. Om potatisodlaren i sin utsaga uttrycker att han har odlat potatis i 30 år och säljer endast potatis, kan det antas att det finns en riktighet i potatisodlarens utsaga. Om det istället visar sig att potatisodlaren är en bedragare och vet ingenting om potatisodling, medför det att vittnesmålet saknar ett sannolikhetsvärde. I båda situationerna söker bedömarens efter ett orsakssamband mellan bevisfaktumet och bevistemat.

Enligt Diesen är det ett lågt krav som ställs på orsakssambandet. Om en part, exempelvis åklagaren, har ställt upp bevistemat för målet är det inte orimligt att kräva att den som bär bevisbördan ska ställa upp bevisen som ska bevisa sannolikheten att bevistemat existerar. Diesen menar att det inte är rätten som har konstruerat bevistemat men att det är domarens uppgift att bedöma om bevistemat existerar i relation till den bevisning som åklagaren har ställt fram.³⁷ För att det här ska kunna ske är det upp till rätten med tillämpning av metoden att arbeta baklänges genom att inte utgå ifrån att bevisen sannolikt räcker för bevistemat. Enligt min mening är det ett resonligt ställningstagande som Diesen gör. En rättsinstans har, med en tillämpning av metoden, ett friare utrymme att överväga andra slutsatser av den bevisning som har framställts i målet. Om det visar sig att den framställda bevisningen inte har orsakats av bevistemat i målet, kan det innebära att bevisen har orsakats av ett annat bevistema som inte har anförts i målet. En tillämpning av

³⁶ Lindell, *Civilprocessen*, s. 460, Nordh, *Bevisrätt C - Bevisvärdering*, s. 61.

³⁷ Diesen, *Bevisprövning i brottmål*, s. 11.

metoden medför att bedömningen alltid präglas av frågan om hur nära bevisningen har kommit till den verkliga sanningen dvs. bevistemat.³⁸

Problematiken med metoden är att den inte omfattar andra bevisrelationer än det kausala förhållandet. Exempelvis utgör motivet/implikationen (subjektiva rekvisit) icke-kausala bevisfaktum som det inte tas hänsyn till med en tillämpning av metoden.³⁹ Följden av den bristen är att metoden inte kan användas vid bevisvärderingsfrågor om uppsåt, eftersom det är ett icke-kausalt bevisfaktum. Ekelöf menar i det avseendet att det kan vara lämpligare att använda sig av temametoden eftersom temametoden inte ser någon skillnad mellan kausala och icke-kausala bevisfakta.⁴⁰ Å andra sidan är det orimligt att kräva att det alltid ska råda ett orsakssamband mellan bevisfaktum och bevistema. Det kan inte anses logiskt att all bevisning alltid har ett kausalt förhållande till bevistemat, såsom det har visat sig med uppsåtsfrågan. Kausala förhållandet är något som både Stening och Lindell ställer sig tvivlande till eftersom båda anser att det är ologiskt att ha ett strikt krav på orsakssamband. Enligt min mening är detta en intressant observation eftersom Stening anser att värdemetoden är att föredra framför temametoden, även om Stening och Lindell utdelar samma kritik på orsakssambandet.⁴¹ Även om Stening förhåller sig skeptisk till värdemetodens strikta krav på orsakssamband, ges det intryck av att Stening anser att temametoden är alltför bristfällig för att ändra sig om metodvalet.

2.3.4.3 Ursprungssannolikhet

Ursprungssannolikhet syftar till att domaren sätter ett i förhand bestämt värde för sannolikheten att bevistemat existerar innan domaren har tagit del av bevisningen. Enligt värdemetoden ges ursprungssannolikhet betydelse för bevisfaktumet, dock inte bevistemat. Med en värdemetodisk ursprungssannolikhet ges bevisfaktum istället ett lågt eller högt ursprungssannolikhetsvärde. Exempelvis kan det innebära att skriftliga handlingar ges ett högt värde, medan vittnesmål ges ett lågt värde, beroende på vad målets bevistema är. Således kan det uttryckas att det råder en presumtion om värdet av bevisningen innan domstolen har tagit del av den. På det viset särskiljs värde- och temametoden åt, eftersom värdemetoden ger ursprungssannolikhet en ringa betydelse för bevistemat. Med

³⁸ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 12.

³⁹ Ekelöf, Rättegång IV, s. 170, Lindell, Civilprocessen, s. 461.

⁴⁰ Ekelöf, Rättegång IV, s. 181, Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 252f.

⁴¹ Stening, Bevisvärde, s. 51f, Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 150ff.

värde metodens ursprungssannolikhet är det irrelevant om hur ofta exempelvis bevis temat oriktig uppgift förekommer och under vilka omständigheter som bevis temat existerar.⁴²

Enligt Ekelöf finns det skäl till varför ursprungssannolikhet bör ges en ringa betydelse. Ett av skälen är att bevisvärderingen med tillämpning av ursprungssannolikhet inleds med ett bestämt värde på bevis temats sannolikhet, innan bevis materialet har presenterats. Ekelöf anser i det sammanhanget att ursprungssannolikhet ger upphov till en alltför mekanisk rättskipning som dessutom har en negativ effekt på rättssäkerheten.⁴³ Problematiken kan anknytas till betydelsen av det kausala sambandet för värde metoden eftersom det inte finns någon kausal mekanism mellan ursprungssannolikhet och bevis temat.⁴⁴

Domaren utgår ifrån ett sannolikhetsvärde för bevis temats vanlighet med hänsyn till den bevisning som finns innan domaren faktiskt har tagit del av bevisningen. Detta innebär således att domaren har en uppfattning om hur ofta bevis temat, potatissäck innehållandes sten och potatis, förekommer. En bedömning som dessutom sker innan domaren har sett potatissäcken som tillförts som bevis medel.

Även om Ekelöf anser att ursprungssannolikhet bör ges en ringa betydelse, innebär det inte att värde metoden är helt fläckfri från ursprungssannolikhet. Ursprungssannolikhet har en betydelse för det enskilda bevisets värde eftersom ett bevis kan ha ett lågt eller högt värde beroende på bevis temat i målet.⁴⁵ Svårigheten med värde metoden är att den kan ge uttryck för samma felaktiga antaganden, såsom en tillämpning av ursprungssannolikhet i förhållande till bevis temat kan leda till. Diesen utvecklar sitt resonemang med att en tillämpning av värde metodens ursprungssannolikhet ändå leder till att 100 likadana bevis situationer ger samma resultat. Att samma bevis faktum orsakas av samma bevis tema i 100 olika mål. Det här leder till att värde metoden är förrädisk i det sammanhanget eftersom en temametodisk ursprungssannolikhet kan ge samma resultat.⁴⁶ Diesen anser att den bristen läks eftersom värde metoden bygger på ett ensidigt sannolikhetsbegrepp

⁴² Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 168.

⁴³ Ekelöf, Rättegång IV, s. 170, Stening, Bevisvärde, s. 12, Jfr Eckhoff i SvJT 1988, s. 321 och Lindell i SvJT 1988, s. 140.

⁴⁴ Ekelöf, Rättegång IV, s. 131, Lindell, Civilprocessen, s. 461.

⁴⁵ Lindell, Civilprocessen, s. 461, Stening s. 87.

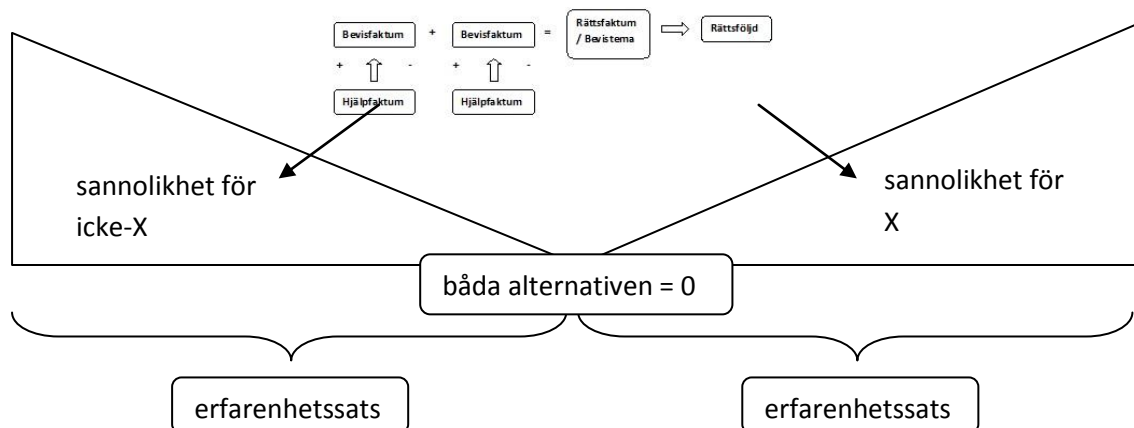
⁴⁶ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 12, Lindell, Civilprocessen, s. 461, Stening, Bevisvärde, s. 43, Se Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 63 där Nordh anser att det är en brist i värde metoden.

tillskillnad från temametoden som har ett tvåsidigt sannolikhetsbegrepp, se avsnitt 2.3.4.4 och 2.3.5.4 nedan.⁴⁷

2.3.4.4 Den resterande osäkerheten

En användning av det ensidiga sannolikhetsbegreppet syftar till att eliminera den resterande osäkerheten i bevisvärderingen. Genom att tillämpa det ensidiga sannolikhetsbegreppet menar doktrinen att det inte går att dra någon slutsats om att bevistemat inte existerar. Det här innebär att om rättsfaktumet X i målet anses sannolikt, medför det inte att rättsfaktumet icke-X är osannolikt. Istället uttrycks det att sannolikheten för rättsfaktumet icke-X är oviss. Med värdeметoden överlappar inte rättsfaktumena X och icke-X varandra, dock ställs dessa rättsfaktum mot varandra.⁴⁸ Lindell anser att det är det föregående nämnda som utmärker värdeметoden med dess strikta och försiktiga värdering av bevisning. Eftersom hjälpfaktum och bevisfaktum bistås med en relevant erfarenhetssats för både faktum icke-X och faktum X. Svårigheten som uppstår enligt Lindell är att bedömningen kan brista om den relevanta erfarenhetssatsen inte finns, som skulle kunnat ge bevisfaktumet den betydelsen den annars skulle ha fått.⁴⁹ Det kan uppfattas som att Lindell menar att värdeметoden inte erbjuder någon möjlighet att konstruera fiktiva erfarenhetssatser, såsom det kan konstrueras med en tillämpning av temametoden.

Värdeметoden illustreras enligt nedan som Bolding har gjort i sin framställning med egna tillägg som illustrerar det Lindell anför. Illustrationen i avsnitt 2.3.2 kan även placeras in för att visa i vilken kontext den tillhör.⁵⁰

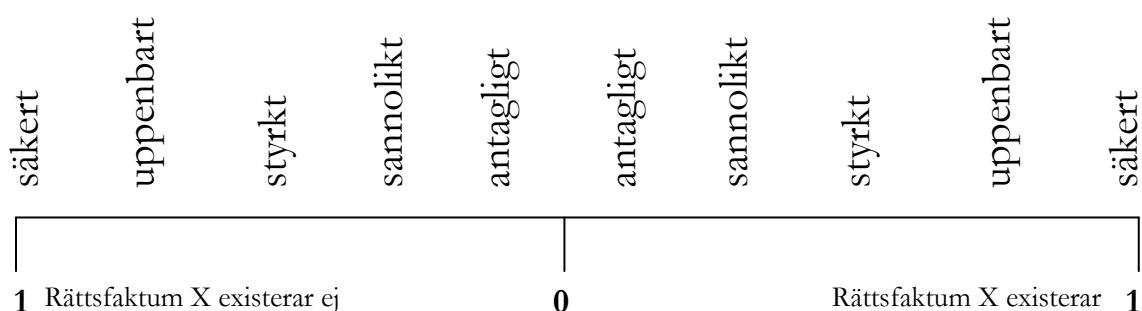
⁴⁷ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 13f, Ekelöf, Rättegång IV, s. 170.

⁴⁸ Ekelöf, Rättegång IV, s. 171, Bolding, Går det att bevisa?, s. 84f

⁴⁹ Lindell, Civilprocessen, s. 462.

⁵⁰ Bolding, Går det att bevisa?, s. 85.

Enligt Ekelöf är det inte menat att värdeметoden ska gradera bevisning genom att sätta numeriska värden på bevisningen, men istället används dessa för att förklara hur värdeметoden fungerar i teorin. Det Ekelöf anför är att bevisning med en tillämpning av värdeметoden i praktiken ska värderas med termer såsom antagligt, sannolikt, styrkt och uppenbart. Detta skiljer sig inte långt ifrån hur man beskriver hur kallt vattnet är i ett glas som bl.a. kan vara kallt, ljummet, varmt eller hett. På samma vis bör bevisvärderingen även ske av bevismaterial i förhållande till rättsfaktumet. Detta kan illustreras enligt nedan som anknyter till illustrationen ovan.⁵¹

Frågan som ställs är i vilket avseende den föregående illustrationen placeras i detta sammanhang. Svaret är simpelt, om det kan antas att ett mål har en bevisning som uppnår till styrkan *uppenbart*, på den högra sidan, för rättsfaktumets existens, föreligger det fortfarande gap mellan graden *uppenbart* och *säkert*. Detta gap betecknas som osäkerheten eller ovissheten för bevisets existens. Det är dock inte meningen att anta att gapet mellan *uppenbart* och *säkert* motsvarar graden *antagligt* på den vänstra sidan, eftersom den vänstra och högra delen av skalan inte korresponderar på det viset.⁵²

⁵¹ Ekelöf, Rättegång IV, s. 200, Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 133.

⁵² Ekelöf, Rättegång IV, s. 200.

2.3.5 Temametoden

2.3.5.1 Inledning

De grundläggande idéerna för temametodens tillämpning har bl.a. formulerats av Bolding, som har preciserats genom tiden av Eckhoff och Lindell. Syftet med nedanstående del är att behandla temametoden med utgångspunkt i de tre punkterna som Bolding anser särskiljer värdemetoden från temametoden. I avsnittet behandlas även för- och nackdelar med temametoden.⁵³

2.3.5.2 Struktural bevisning

Med temametoden placeras målets bevisning, bevisfaktum och hjälpfaktum, samman som därefter sammanvägs för att undersöka om bevis temat existerar. Till skillnad från värdemetoden bedömer temametoden sannolikheten för bevis temat med hänsyn till den framställda bevisningen.⁵⁴ Detta utgör den huvudsakliga skillnaden mellan värdemetoden och temametoden, eftersom temametoden inte förutsätter ett kausalt förhållande mellan bevisfaktum och bevis tema.⁵⁵ Istället ger temametoden besked om sannolikheten för och emot bevis temats existens.⁵⁶ Detta kallas för struktural bevisning eller indiciebevisning. Struktural bevisning kan förklaras med att bedömningen går ut på att placera in bevisfaktumen i ett pussel (bevis temat, där de olika bitarna (bevisfaktum och hjälpfaktum) placeras in i det mönster som pusslet (bevis temat) har.⁵⁷ Frågan som ställs, med en tillämpning av struktural bevisning, är hur ofta ett bevis tema existerar om omständigheterna X och Y påträffas tillsammans, vilket ofta är fallet när två parter anför två olika strukturer. Genom att tillämpa temametoden ska domaren i sådana fall välja den struktur som förklarar flest moment i händelsekedjan.⁵⁸

Domaren grundar sitt ställningstagande på vad han vet om bevis temat, dvs. påståendet om potatissäckar som innehåller sten och potatis. På det viset kan domaren placera in potatissäcken (bevisfaktum) och vittnesmålet (hjälpfaktum)

⁵³ Lindell, Civilprocessen, s. 461.

⁵⁴ Lindell, Civilprocessen, s. 461.

⁵⁵ Bolding, Går det att bevisa?, s. 75ff. Se Lindell, Civilprocessen, s. 461.

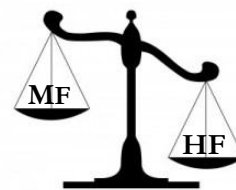
⁵⁶ Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 63.

⁵⁷ Bolding, Går det att bevisa?, s. 46 och 49, Skattenytt 2013 s. 34, Objektivitet vid skatteutredningen jämförelse mellan skatte- och brottmål del 1, s.37. Leidhammar & Lindqvist, Bevisprövning i mål om osanna fakturor, s. 45.

⁵⁸ Ekelöf, Rättegång IV, s. 216.

i vardera struktur för att sedan dra slutsatser om vilken struktur som bäst stämmer överens med det mönster som domaren har föreställt sig.

Bristen med struktural bevisning är det Diesen benämner som "ett vågskålstänkande". Med detta menar Diesen att bevisning placeras i två olika skålar. Den ena skålen representerar bevisning för huvudfaktumet och den andra representerar bevisning för motfaktumet. Exempelvis innebär detta att skålen för huvudfaktumet representerar det som talar för bevistemat och skålen för motfaktumet representerar det som talar emot bevistemat. Det som avgör om beviskravet är uppfyllt är om skålen med bevis väger över till den grad att det kan anses att beviskravet är uppfyllt. Problematiken som uppstår med tillämpningen av temametoden är faran som kan uppstå om det råder en frånvaro av motfaktum till ett huvudfaktum. Om det råder en frånvaro av motfaktum leder det till situationen att huvudfaktumet är tillräckligt för en fällande dom. Detta kan dock endast ske om det finns ett bevis som ger ett värde som är av betydelse för målet, men att värdet är tillräckligt om det inte finns ett motfaktum som kan försvaga värdet av huvudfaktumet. Diesen anför att i den situationen ger det huvudfaktumet en falsk tyngd, men det kan endast ske om den tilltalade låter huvudfaktumet vara oemotsagd.⁵⁹

2.3.5.3 Ursprungssannolikhet

Med temametoden ges ursprungssannolikhet en stor betydelse för bevistemat men inte för bevisfaktumet.⁶⁰ Enligt Ekelöf skapar temametoden en negativ trend om ett bevistema ges ett fast sannolikhetsvärde. Med detta menar Ekelöf att bevistemat ges i förhand ett fast sannolikhetsvärde, utan att det tas hänsyn till de brister som finns i den bevisning som framställts i målet.⁶¹ Ekelöf anser att det är av den anledningen som ursprungssannolikhet bör ges en ringa betydelse. Enligt Stening innebär en tillämpning av ursprungssannolikhet att bevisvärderingen lämnar bevisvärderingsdomänen. Det sker istället en övergång till en statistisk bedömning om hur ofta bevistemat existerar och vilken bevisning som oftast förekommer.⁶² Ursprungssannolikhet kan å andra sidan ge uttryck för det som vi vet är verkligt. Om det kan antas att ett bevistema är osannolikt kommer vi även ställa oss tvivlande till bevisningen. Den inställningen kan dessutom bidra till att eliminera den

⁵⁹ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 12.

⁶⁰ Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 168.

⁶¹ Ekelöf, Rättegång IV, s. 131 och s. 163, Jmf Lindell, Civilprocessen, s. 462ff.

⁶² Stening, Bevisvärde, s. 42.

resterande osäkerheten i bevisningen. Om vi antar hypotetiskt att ett vittne påstår att han såg "stålmannen" råna en bank. I det sammanhanget kan vi snabbt avfärda vittnets påstående eftersom vi vet att stålmannen inte existerar. Antagandet gäller dock endast i det avseendet att vi vet att det inte finns människor med superkrafter, men det är inte omöjligt att en person har rånat en bank utklädd som stålmannen. I det avseendet kommer bedömaren oavsett till en början ställa sig skeptisk till bevisningen⁶³

Lindell anser dock att en tillämpning av ursprungssannolikhet är alltför underskattat i det sammanhang som Ekelöf menar att ursprungssannolikhet kan orsaka mer skada än nytta i en bevisvärdering. Enligt Lindell ger tillämpningen av ursprungssannolikhet möjligheten för bedömaren att selektivt bestämma vad som behöver bevisas. Följaktligen ger det bedömaren förmågan att kunna plocka ut de delar som är relevanta för bevis temat. Ursprungssannolikhet ger dessutom uttryck för vad vi känner till är verkligt och att den gör händelsen eller bevisningen i målet mer begriplig, eftersom ursprungssannolikhet ger bedömaren en konkret uppfattning om bevis temat är trovärdigt. Domaren ges därför, med en tillämpning av temametodens ursprungssannolikhet, möjligheten att avfärda påståenden som avviker från vår verklighetsuppfattning.⁶⁴ I det sammanhanget kommer det tvåsidiga sannolikhetsbegreppet in i kontexten, som det redogörs för i nästa avsnitt.

2.3.5.4 Den resterande osäkerheten

Värdemetoden tillämpar ett ensidigt sannolikhetsbegrepp till skillnad från temametoden som använder sig av ett tvåsidigt sannolikhetsbegrepp. Med ett tvåsidigt sannolikhetsbegrepp avses situationen att temametoden ger utrymme för både bevis temats sannolikhet och osannolikhet innan bevisningen har framställts. Utgångspunkten grundar sig på antagandet att om det ena rättsfaktumet har en hög sannolikhet, måste det även innebära att det andra rättsfaktumet har en låg sannolikhet. Detta medför att båda rättsfaktumen överlappar varandra i bedömningen. I samma sammanhang placeras bevis faktum och hjälpfaktum in i det aktuella rättsfaktumet som bistås med en relevant erfarenhetssats. Det här kan även återknytas till det som Diesen menar är ett vågskålstänkande. Om det visar sig att ena parten i ett mål inte har någon bevisning som talar till hans fördel för rättsfaktumet Icke-X, när den andra parten har bevisning som talar

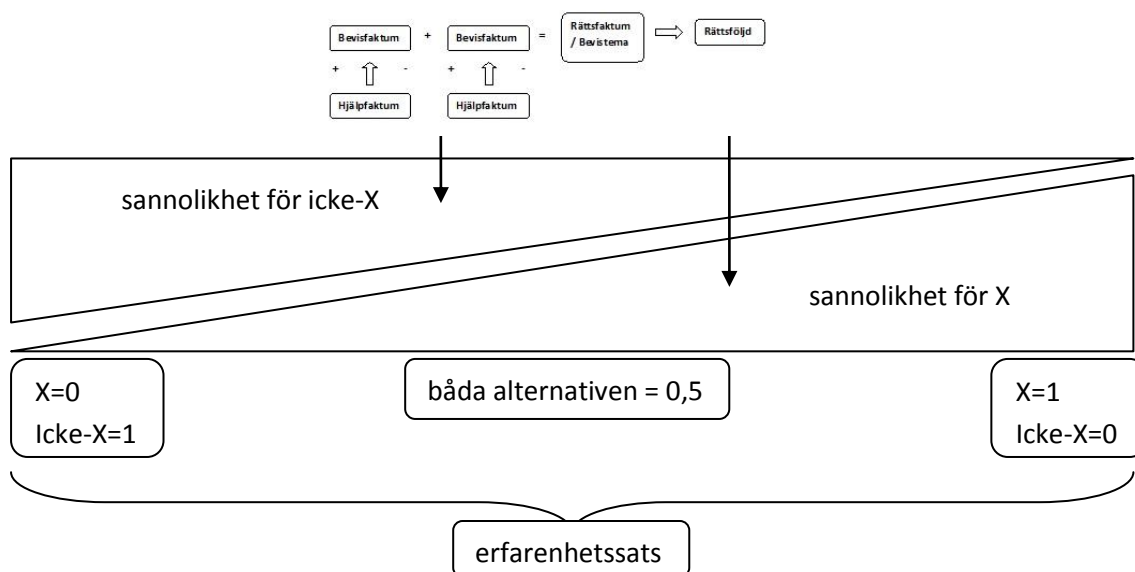
⁶³ Stening, Bevisvärde, s. 44.

⁶⁴ Lindell, Civilprocessen, s. 475.

för rättsfaktumet X. Detta medför att det ena rättsfaktumet Icke-X sannolikhet brister på grund av frånvaron av bevisning.⁶⁵

Lindell utvecklar vidare det ovannämnda och menar att bedömaren bör därför tillämpa den erfarenhetssats som har närmast anknytning till det bevismaterial som har framställts i målet. Detta kan dock variera beroende på om det är ett brottmål eller tvistemål.⁶⁶ Nordh anser dock att temametodens tillämpning av erfarenhetssatser ger alltför mycket utrymme att konstruera fiktiva erfarenhetssatser utifrån antagandet att samma bevisstema ger samma resultat. Nordh grundar sin åsikt på att varje mål är unikt i sin egen mening och att temametoden bör därför inte tillämpas. Detta eftersom temametoden främjar en alltför subjektiv bedömning av bevismaterialet på grund av utrymmet för fiktiva erfarenhetssatser.⁶⁷

Temametoden kan illustreras enligt nedan som Bolding har gjort i sin framställning med egna tillägg som illustrerar det Lindell anför. Illustrationen i avsnitt 2.3.2 kan även placeras in för att visa i vilken kontext den tillhör.⁶⁸

Det som skiljer temametoden från värdemetoden är att i det sistnämnda är utgångspunkten noll för rättsfaktumens existens och icke-existens. Temametoden å andra sidan har

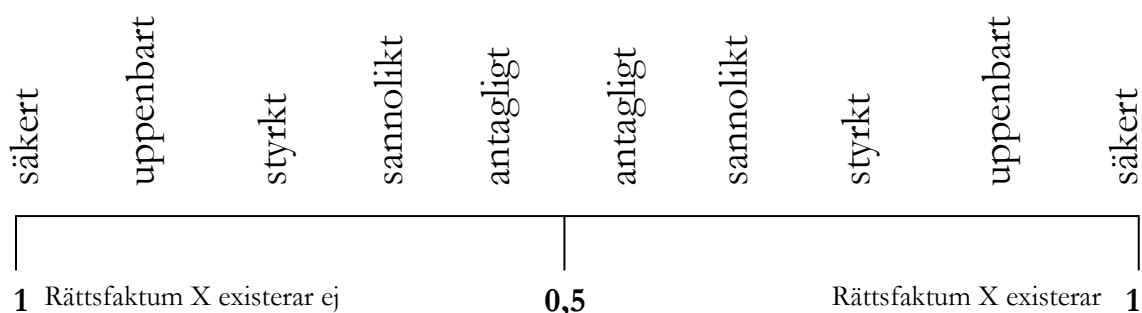
⁶⁵ Ekelöf, Rättegång IV, s. 170, Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 13f, Bolding, Går det att bevisa?, s. 84.

⁶⁶ Lindell, Civilprocessen, s. 479 se not 45.

⁶⁷ Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 64f. Jmf med lagstiftarens uttalande om erfarenhetssatser SOU 1938:44, s.378 "I den mån dessa erfarenhetssatser falla utom området för allmän bildning och livserfarenhet, bör domaren icke lita endast på sin egen sakkunskap."

⁶⁸ Bolding, Går det att bevisa?, s. 85.

utgångspunkten 0,5 för både rättsfaktumets existens och icke-existens. En annan avvikelse är att både rättsfaktum X och Icke-X korresponderar varandra. Detta innebär att om sannolikheten för X är 0,4 medför det att sannolikheten för Icke-X är 0,6.⁶⁹

2.3.6 Sammanfattning

Skillnaderna mellan värde- och temametoden kan översiktligt uppställas enligt nedan. I uppställningen visas skillnaderna som finns mellan metoderna som det redogjordes för i avsnitt 2.3.3-2.3.5.

Värdemetoden

1. Det ska finnas ett kausalt förhållande mellan bevisfaktum och bevistema.
2. Ursprungssannolikhet ges en ringa betydelse för bevistemat men stor betydelse för bevisfaktumet
3. Den resterande osäkerheten ställs inte i relation till osäkerheten. Ensidigt sannolikhetsbegrepp.

Temametoden

1. Det sker en sammanvägning av all bevisning för att sedan se om bevistemat föreligger.
2. Ursprungssannolikhet ges en stor betydelse för bevistemat men ringa betydelse för bevisfaktumet
3. Den resterande osäkerheten ställs i relation till säkerheten. Tvåsidigt sannolikhetsbegrepp.

⁶⁹ Ekelöf, Rättegång IV, s. 200. Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 133.

2.4 Valet av metod

Med hänsyn till det som anförts tidigare i uppsatsen kan det konstateras att det råder en osäkerhet om valet av metod och att det råder praktiska svårigheter att tillämpa båda metoderna.

Fördelarna med att använda värdemetoden är att värderingen grundar sig på de enskilda bevisen och att rätten inte är bunden till det åberopade bevistemat. Nackdelarna med värdemetoden är att icke-kausala bevisfaktum inte tas med i bedömningen och leder till att temametoden i det avseendet är mer lämplig att använda. Enligt doktrinen är det tveksamt om det kan ställas krav på att det ska råda ett kausalt samband för all bevisning i relation till bevistemat.

Fördelarna med temametoden är att det istället sker en sammanvägning för både för och emot bevistemat. Temametoden ställer inte heller krav på att det alltid ska finnas bevisfaktum i den framställda bevisningen.⁷⁰ Nackdelarna med temametoden är den ger upphov till det Diesen uttrycker som "vågskålstänkande" som kan leda till olyckliga resultat om det råder en frånvaro av motfaktum till huvudfaktumet. Problematiken med temametodens sammanvägning är att den delen av bedömningen har brister. Detta eftersom en sammanvägning av bevisning leder till att bevis inte värderas isolerat från varandra. Bristen med den delen av bedömningen är att det finns en risk att viss bevisning inte ges det värde som den ska ha, om all bevisning sammanvägs. Detta kan illustreras med ett exempel om köp av varor. Om vi antar att en kund har handlat mat och fyllt sin kasse med det som har inhandlats. Normalt sett är det svårt för en utomstående person att veta att kunden har köpt en bit oxfilé eftersom denne endast kan se kassen. I det sammanhanget är det rimligen bättre att tillämpa värdemetoden för att den identifierar bevisningen isolerat från varandra. Detta medför att den utomstående istället går fram till kunden och undersöker innehållet i kassen. Följaktligen kan den utomstående personen se att oxfilé har inhandlats. Exemplet illustrerar även vikten av att domskälen visar hur domstolen har värderat bevisningen, genom att göra bevisvärderingen begripligt för läsaren.

Enligt min mening kan metoderna anses vara alltför komplexa att tillämpa, med hänsyn till de praktiska konsekvenserna som kan uppstå vid bevisvärderingen av bevisningen i målet. Detta leder till att Stening och Diesen har belägg för sina resonemang. Deras ställningstagande baseras på att värdemetoden har fler fördelar i jämförelse med

⁷⁰ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 24.

temametoden.⁷¹ Skälet är att det råder skillnader i slutresultatet, om både värde- och temametoden tillämpas i ett hypotetiskt mål som saknar bevisning för ett sakförhållande. Med ett värdemetodiskt synsätt kommer sakförhållande aldrig att få en betydelse, om det inte finns någon bevisning som kan ge stöd till sakförhållandet.⁷² Temametodisk synsätt, å andra sidan, är sannolikheten för sakförhållandets existens och icke-existens lika hög, även om det inte finns någon bevisning. Om sannolikheten är tillräcklig hög, kan det leda till att sakförhållandet läggs till grund för beslutet.⁷³

Med hänsyn till det ovanstående är det rimligare att tillämpa värdemetoden i teorin, i exempelvis brottmål. Om en part har råkat ut för ett osannolikt händelseförlopp, med en temametodisk tillämpning, leder det till att parten som har råkat ut för detta inte kan försvara sig. Åklagarens uppgift förenklas i det sammanhanget eftersom denne inte behöver framföra någon bevisning. Med en tillämpning av värdemetoden motverkas den risken eftersom värdemetoden värderar varje bevisfaktum var för sig med logiska och kunskapsmässiga ställningstaganden.⁷⁴ Problemet med temametoden är att den väger samman all bevisning som har presenterats i målet, i förhållande till en erfarenhetssats som kan vara fiktiv.⁷⁵ Enligt Nordh är det orimligt att en domare har en kunskapsmässig erfarenhet om alla komplexa eller unika situationer som kan förekomma i verkligheten.⁷⁶

En ytterligare anledning till att värdemetoden förespråkas i jämförelse med temametoden är att domaren, med en tillämpning av värdemetoden, inte låter temat bli den styrande faktorn för bedömningen. Detta medför att domaren inte begränsar sig till de argument som parterna anför i ett mål. Värdemetoden ger således utrymme för andra slutsatser, som kan exemplifieras med att A anför X och B anför Y, men att domstolen kommer fram till slutsatsen Z.⁷⁷ För att förtydliga detta kan det exemplifieras med domen HD T1717/08. I målet anförde ena parten V.B att Nordea skulle ersätta henne med ett belopp på flera miljoner. Nordea, å andra sidan, bestred detta och menade att hon hade fått dessa medel på annat håll. HD:s slutsats var dock att bevis temat var obehörig vinst som inte var bevis temat i målet.⁷⁸

⁷¹ Rättstaten - Rätt, politik och moral, Stening, Rättssäkerhet och bevis, s. 90.

⁷² Se bild i avsnitt 2.3.4.4 ovan.

⁷³ Se bild i avsnitt 2.3.5.4 ovan.

⁷⁴ Rättstaten - Rätt, politik och moral, Stening, Rättssäkerhet och bevis, s. 90, Se avsnitt 2.3.3 ovan.

⁷⁵ Se avsnitt 2.3.4.4 och 2.3.5.4 ovan.

⁷⁶ Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 64f.

⁷⁷ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 10.

⁷⁸ Se HD T1717/08, s. 10.

Vid undersökning av värde - och temametoden kan frågan uppstå varför ingen i doktrinen har funderat på att sammanfoga dessa metoder. Den ena metodens brister har nämligen sin förtjänst i den andra metoden. I sammanhanget kan det tyckas att värdemetoden har fler fördelar i jämförelse med temametoden i teorin, men att det är osäkert om hur ställningstagandena förhåller sig till brott-, tviste- eller skattemål.

3 Rättssäkerhet

3.1 Inledning

Kapitlet om rättssäkerhet syftar till att knyta samman rättssäkerhetsbegreppet med bevisvärderingsteorin. Kapitlet är indelat i flera avsnitt varav i avsnitt 3.2 behandlas allmänt om vad rättssäkerhetsbegreppet innebär. I avsnitt 3.3 behandlas principerna om objektivitet och förutsebarhet samt hur dessa principer påverkar beslutstagandet. Kapitlet avslutas med en analys i avsnitt 3.4 som berör rättssäkerhetens betydelse för bevisvärderingen och hur valet av metod i avsnitt 2.4 kan återknytas till rättssäkerhetsbegreppet. Utgångspunkten för det här kapitlet är att Ekelöf anser att en bevisvärdering ska eftersträva att minimera godtycke och subjektivism samt maximera objektivitet och säkerhet.⁷⁹ Frågan som ställs är hur rättssäkerheten förhåller sig till det uttalandet.

3.2 Allmänt om rättssäkerhetsbegreppet

Enligt Axberger kan definitionen och uppfattningen om rättssäkerhet variera beroende på vilken utgångspunkt en bedömare intar. Axberger utvecklar detta med att rättssäkerhetsbegreppet kan betraktas utifrån tre olika utgångspunkter. Den första utgångspunkten är genom tillämpningen av den empiriska metoden som undersöker om hur rättssäkerhetsbegreppet används i rättssystemet. Den andra utgångspunkten är genom tillämpningen av den rättspolitiska metoden som undersöker om rättssäkerhet är bra eller dåligt. Den tredje utgångspunkten är genom tillämpningen av den rättsdogmatiska metoden, som dessutom är den metod som är mest aktuell för uppsatsen. Den rättsdogmatiska metoden undersöker om rättskällorna kan innehålla svaret på vad rättssäkerhet faktiskt är.⁸⁰ Med hänsyn till den rättsdogmatiska metoden, råder det dock tveksamheter om rättssäkerhetsbegreppet kan besvaras med hjälp av rättskällorna. Trots faktumet att det finns rättskällor och att det alltid ställs krav på att beslut ska vara rättssäkra osv. finns det ingen legal definition om vad rättssäkerhet faktiskt är.⁸¹

⁷⁹ Ekelöf, Rättegång IV, s. 163.

⁸⁰ Axberger, Eko-brott, Eko-lagar och Eko-domstolar, s. 138.

⁸¹ Höglund, Taxeringsrevision ur rättssäkerhetsperspektiv, s. 31, SvJT 1990 s. 284, Om rättssäkerhet, s. 284.

Rättssäkerhetsbegreppet finns inte heller definierat inom doktrin på sådant sätt att någon kan göra anspråk på att ha den rätta tolkningen, trots omständigheten att rättssäkerhetsbegreppet används i flera olika sammanhang.⁸²

Av det som har diskuterats kring rättssäkerhetsbegreppet inom doktrin och förarbeten, kan det fastställas att rättstillämpningen inte får vara godtycklig.⁸³ Kraven som ställs för att motverka godtycklighet är att alla beslut ska grundas på objektiva grunder och att beslutet är rationellt och motiverat på ett sådant sätt att de argument som har anförts i beslutet kan kontrolleras av någon annan.⁸⁴ Diskussionerna inom doktrinen går dock i olika riktningar. I doktrinen menar man att rättssäkerhetsbegreppet kan användas i ett normativt och deskriptivt sammanhang. De normativa förväntningarna representerar de krav som ställs på rättsordningen om hur ett beslut bör tas. Till skillnad från den deskriptiva förväntningen som förklarar hur ett beslut har fattats. De normativa förväntningarna grundar sig på att ett avgörande i en process ska ha en sådan säkerhet, att det råder en hög sannolikhet att beslutet är riktigt. Om dessa förväntningar upprätthålls, kommer den enskilde att kunna förutse det beslut som kommer att beslutas om, vilket leder i sin tur till att den enskilde anser sig ha blivit rättvist behandlad i processen.⁸⁵

Syftet med de normativa förväntningarna är att de representerar förväntningar på den dömande verksamheten, som grundar sig på den fundamentala rättssäkerhetsaspekten att rättstillämpningen ska vara förutsebart. Enligt Zilas representerar dessa förväntningar den formella uppfattningen av rättssäkerheten.⁸⁶ Peczenik anser dock att förutsebarhetsprincipen även kan representera den materiella förväntningen på rättssäkerheten. Peczenik hävdar dessutom att förutsebarhetsprincipen kan ge utrymme till förväntningen att det ska uppnås ett rättvist resultat i det enskilda fallet.⁸⁷ Det Peczenik

⁸² Jmf Axberger, Eko-brott, Eko-lagar och Eko-domstolar, s. 138.

⁸³ Ekelöf, Rättegång IV, s. 163, Diesen, Bevis 3 - Prövning av skattemål, s. 108 och 155, Höglund, Taxeringsrevision ur rättssäkerhetsperspektiv, s. 32f, Lindell, Civilprocessen, s. 22f, SOU 1993:62 - Rättssäkerheten vid beskattningen, s. 75f, Demokratin, rättssäkerheten och beskattningen, s. 91. SOU 1938:44, s. 377f.

⁸⁴ Diesen, Bevis 3 - Prövning av skattemål, s. 155, Höglund, Taxeringsrevision ur rättssäkerhetsperspektiv, s. 32f, Lindell, Civilprocessen, s. 22f, SOU 1993:62 - Rättssäkerheten vid beskattningen, s. 75f., Demokratin, rättssäkerheten och beskattningen, s. 91.

⁸⁵ NSF, Rättssäkerheten i beskattningen, s. 8f, Jmf SOU 1993:62 - Rättssäkerheten vid beskattningen, s. 76, Höglund, Taxeringsrevision ur rättssäkerhetsperspektiv, s. 32.

⁸⁶ SvJT 1990 s. 284, Om rättssäkerhet, s. 288.

⁸⁷ Rättstaten - Rätt, politik och moral, Peczenik, Rätt och moral i olika juristroller, s. 42f, Peczenik, Rätten och förnuftet, s. 32.

diskuterar kan relateras till det bakomliggande syftet av införandet av den fria bevisvärderingen, dvs. att sträva efter materiellt riktiga domar.⁸⁸

Enligt Peczenik ska förutsebarhetsprincipen inte tolkas enbart som en handlingsregel. Peczenik hävdar att principen även kan användas som en värdeprincip som omfattar exempelvis etiska värden.⁸⁹ Dessa värden kan bestå av olika faktorer som kan främja rättssäkerhetsbegreppet. Förutsebarhetsprincipen kan exempelvis gynnas av att bedömare eftersträvar att förbättra den juridiska argumentationen, om argumentationen ska kunna stödja sig på rättsreglernas tolkning och tillämpning. Följaktligen innebär det att rättssäkerhetsbegreppet kan främjas på flera sätt beroende på hur bedömaren väljer att betrakta på rättssäkerhetsbegreppet.⁹⁰ För att kunna uppnå dessa krav är det rimligt, enligt min mening, att undersöka vad objektivitet och förutsebarhetsprincipen har för betydelse i den dömande verksamheten.

3.3 Rättsprinciper som har betydelse för rättssäkerheten

3.3.1 Inledning

I det nedanstående avsnittet behandlas vad som avses med objektivitet och förutsebarhet, hur principerna påverkar rättssäkerheten och hur principerna förhåller sig till bevisvärderingen.

3.3.2 Objektivitetsprincipen

Objektivitetsprincipen är lagstadgad i 1 kap. 9 § RF och innebär att saklighet och opartiskhet ska iakttas av svenska myndigheter och domstolar. Objektivitetsprincipen har kritiserats för att inte ge någon vägledning om hur den ska tillämpas i konkreta situationer eftersom principen är alltför generell i sin utformning. Principen är dock viktig för den offentliga förvaltningen eftersom den uppfyller en praktisk funktion, trots att den är svår att definiera.⁹¹

⁸⁸ Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 98.

⁸⁹ Jmf resonemangen i SvJT 1990 s. 284, Om rättssäkerhet, s. 288, Rättstaten - Rätt, politik och moral, Peczenik, Rätt och moral i olika juristroller, s. 42f, Peczenik, Rätten och förnuftet, s. 32.

⁹⁰ Rättstaten - Rätt, politik och moral, Peczenik, Rätt och moral i olika juristroller, s. 44.

⁹¹ Skattenytt 2012 s 29, s.32, AD 1985 nr 129.

Principen sätter vikt vid att beslutstagare inom den offentliga förvaltningen ska vara objektiv och inte låta personliga värderingar eller åsikter styra ärendets utgång. Enligt Högman kan kravet på objektivitet delas in i en subjektiv sida (subjektsidan) och en objektiv sida (objektsida). Subjektsidan innebär att beslutstagaren inte ska låta personliga värderingar vara den styrande faktorn i ärendet. Detta kan till exempel vara att den enskilde behandlas exempelvis annorlunda pga. kön, religion etc. Objektsidan går ut på att beslutstagaren inte ska låta materialurvalet eller bevismaterialet vara baserat på subjektiva överväganden och argument. Med det menar Högman att ett beslut som grundar sig på ett ofullständigt bevismaterial och ofullständiga motiveringar kan leda till felaktiga slutsatser. Beslutstagare ska av den anledningen inte använda värdeladdade ord i argumentationen om det medför att beslutets riktighet kan ifrågasättas.⁹² Högman exemplifierar detta med att en beslutstagare eller domare inte ska utgå ifrån att en viss bransch alltid "fuskar", även om vissa branscher granskas mer än andra branscher på objektiva grunder.⁹³

Om det förutsätts att godtycklighet ska avskärmas från beslutstagandet genom att framställa ett beslut som är objektiv och av hög kvalitet, kan det frågas om vilka rättskällor som kan bistå med att uppnå dessa krav. De rättskällor som en domare alltid har tillgång till är lagstiftningen, förarbetena, praxis och doktrin. En domare bör därför fråga vilken grundnorm som ska användas och vart regeln kommer ifrån. Om normen, som har tillämpats, har inrättats av lagstiftaren, kan det inte råda någon tveksamhet till att normen är rättssäker. Det är vanligt att det inte alltid anges i rättskällorna om en objektiv bedömnings tillvägagångssätt.

Problematiken kring detta är att om det inte finns något svar, kan det råda tveksamhet om bedömningen är rättssäker.⁹⁴ Om det finns preciserade rättsregler tillgängliga i form av vägledning, istället för generalklausuler eller målsättningsparagrafer, kan det leda till att en domare känner sig säkrare i sin bedömning eftersom denne kommer att följa gällande rätt. Problemet är att vissa bedömningar inte kan preciseras i lagtext och har dessutom inte preciserats heller.⁹⁵ Detta kan sättas i förhållande till att principen om fri bevisvärdering är lagfäst, men att det inte innebär att principen är rättssäker. Det kan dock råda

⁹² JO 1989/90, s. 187–203.

⁹³ Skattenytt 2012, s 29, s. 33.

⁹⁴ Jmf Eko-brott, Eko-lagar och Eko-domstolar, s. 139ff.

⁹⁵ Se exempelvis Skatteflyktslagen.

tveksamheter, men att lagstiftaren av den orsaken har förlitat sig på att domstolen ska bilda rättspraxis för de fall som det är alltför komplicerat att precisera en lösning i lagtext.⁹⁶

Ett exempel på problematiken kring objektivitet är det Höglund skriver om objektivitetsprincipen i relation till principen om fri bevisvärdering. Enligt Höglund ställs objektivitetsprincipen på sin kant när domstolar stöter på otillåtet bevismaterial som kan komma att bli underkänd. Om det eftersträvas att beslut ska vara materiellt riktig på objektiva grunder, kan det uppstå en konflikt om vilket beslut en domare bör ta. Detta kan ske om bevismaterialet är relevant för målet, även om bakgrunden till bevisningens uppkomst är tvivelaktigt. Svårigheten är att domaren behöver göra en avvägning mellan att sträva efter materiellt riktiga domar med hänsyn till bevisning som kan påverka utgången av målet eller att sträva efter rättssäkerhet. Trots att det inte finns några regler om otillåtet material för förvaltningsrätten, kan bevismaterial komma att bli underkänd om det visar sig att bevismaterialet har tillkommit på tvivelaktiga grunder.⁹⁷ Det kan uttryckas att det här förfarandet har ett samband med den saklighet som domstolarna måste upprätthålla i domstolsförfarandet. Om domstolar ska vara objektiva behöver de ta hänsyn till att beslutet har en rättslig grund att stå på. Detta leder till att domaren bör ta vägledning av rättspraxis som behandlar liknande situationer. På samma vis kan det jämföras med det Lindell anser vara fördelarna med temametoden. Med temametoden kan en domare selektivt bestämma vilka bevisfaktum som är relevanta för bevismat. En domare kan således besluta om att bortse ifrån hur bevisningen har kommit till, under förutsättningen att domaren kan argumentera om varför bevisningen bör vara giltigt. För att detta ska kunna ske ställs höga krav på hur domare argumenterar för sina ställningstaganden. Lindells resonemang avser nog inte denna situation, dock kan hans resonemang sättas i förhållande till det ovannämnda.⁹⁸

3.3.3 Förutsebarhetsprincipen

Principen om förutsebarhet är ett kvalitetskrav på lagstiftningen och rättsförfarandet. Syftet med förutsebarhet är inte enbart att en enskild ska kunna förutse konsekvensen av sitt handlande, utan även att myndigheters beslut och domar ska vara förutsebara. Det är

⁹⁶ Jmf SOU 1993:62, Rättssäkerheten vid beskattningen, s. 77.

⁹⁷ Höglund, Taxeringsrevision ur rättssäkerhetsperspektiv, s. 360f.

⁹⁸ Se avsnitt 2.3.5.3 ovan. Jmf NJA 1986 s. 489 Blodprovs-fallet där HD behandlar frågan om bevisverkan av analysbevis när blodprov inte hade tagits såsom det föreskrivits i 28: 13 RB Se även NJA 1998 s. 204 om betydelsen av oklarheten över hur ett bevis har tagits fram.

därför är viktigt att beslutsmotiveringen står i överensstämmelse med bestämmelserna som har tillämpats. En beslutsmotivering som är klar och tydlig leder till att beslutet blir effektivt i sitt budskap. Beslutet ska därför innehålla en förklaring som är enkel att förstå av den som berörs av beslutet. Fördelen med det föregående är att domstolars arbete underlättas om alla beslutstagare är begripliga i sin argumentation. Det är därför viktigt att domare ska begripa resonemangen som de lägre eller högre instanserna har använt i bedömningen. Detta sker genom att se hur domstolens argumentation har föranlett det beslut som har tagits med hänsyn till det underlag som har framställts i målet.⁹⁹

Rättstillämpningen kan inte alltid vara förutsebar. Situationen som åsyftas är när varken den juridiska metoden eller rättsregeln, som ska tillämpas, ger någon form av precision i beslutsfattandet. Eftersom ärenden kan variera i svårighetsgrad beroende på det underlag som finns i ärendet. För de fall där rättsreglerna är vaga eller omständigheterna i målet är alltför speciella, kan leda till avgöranden som inte är fullständigt logiska i förhållande till rättsregeln som har tillämpats. Följden av detta är att det ställs högre krav på argumentationen som ska anföras i beslutet om omständigheterna är alltför komplexa för bedömaren. Om beslutet upprätthåller en god kvalitet i den juridiska argumentationen kan den i sin tur användas för liknande fall senare. Om kvalitén är låg kan argumentationen istället kritiseras alternativt ifrågasättas i sin helhet.¹⁰⁰

Konsekvenserna av bristande underrättelser eller beslut är att det kan skapa oreda för berörda parter såsom enskilda och jurister om beslutsmotiveringen är bristfällig. Sådana bristfälligheter har kritiserats av JO, om en beslutstagare enbart har uttryckt "*att de inte finner skäl att bevilja ett visst avdrag*". Konsekvensen är att det uppkommer svårigheter i att förstå vad som har föranlett beslutet. Beslutstagaren ska pga. detta alltid redogöra för sin tolkning av rättsregler eller yttra sig om att den framställda bevisningen inte är tillräcklig. Enligt JO bör standardformuleringar i beslutsmotiveringar undvikas eftersom den försvårar den enskildes möjligheter att fatta ett beslut om att överklaga. Om en sådan brist upptäcks senare i högre instans, kan det uppfattas som att beslutet inte var tillräckligt genomtänkt.¹⁰¹ Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det viktigt att myndigheter och domstolar motiverar sina beslut eftersom besluten påverkar de enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden.

⁹⁹ Höglund, Taxeringsrevision ur rättssäkerhetsperspektiv, s. 78 Jmf NSF, Rättssäkerheten i beskattningen, s. 12.

¹⁰⁰ SOU 1993:62 - Rättssäkerheten vid beskattningen, s. 77, Jmf NSF, Rättssäkerheten i beskattningen, s. 8f, som kallar det för rättssäkerhetsgarantier.

¹⁰¹ SOU 1985:42, Förenklad taxering, Principförslag om taxering, omprövning, process m.m, s. 117f, Demokratin, rättssäkerheten och beskattningen, s. 92, JO 1994/95, s.197-198.

En domstol bör därför redogöra för sina värderingar, överväganden och de deduktioner som har föranlett domstolens slutsatser.¹⁰²

Kravet på förutsebarheten är inte bara viktig för den enskilde, utan även för de som ska tillämpa lagen, dvs. handläggare, jurister, domare etc. Enligt min mening är det viktigt att de beslutstagare som ska utföra den rättsliga bedömningen är specialiserade inom det rättsområdet som ska prövas. Detta innebär dock inte att specialiserade beslutstagare inte har problem med komplexa bedömningar. Det förutsätts därför att dessa beslutstagare är åtminstone bekanta med bevisningen och hur denna bevisning förhåller sig till de rättsnormer som ska tillämpas.¹⁰³ Betydelsen av detta kan anknytas till erfarenhetssatser för beslutstagandet som har anförts i avsnitt 2.3.2. Skälet är att beslutstagare oftast värderar bevismaterialet utifrån den erfarenhet som beslutstagaren har av bevisningen i tidigare prövade mål. Bevisvärderingen blir därför kunskapsbaserad.¹⁰⁴ De problem som uppstår är att förutsebarheten är obefintlig med en tillämpning av en fri bevisvärdering, eftersom den fria bevisvärderingen skapar en viss osäkerhet för förutsebarheten. Det kan därför inte garanteras att en viss bevisning kommer godtas av en domstol.¹⁰⁵

3.3.4 Sammanfattning

Förutsebarhetsprincipen grundar sig på att enskilda, myndigheter och domstolar ska kunna förutse utgången av målet eller ärendet beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. På samma sätt kan det jämföras med att bevisningens bevisvärde ska vara förutsebart. Objektivitetsprincipen ger däremot riktlinjer för hur myndigheten eller domstolen ska komma fram till beslutet och vilket material de ska grunda sina beslut på. Objektivitetsprincipen förutsätter att det sker en objektiv avvägning under hela bedömningen med hänsyn till den framställda bevisningen. Detta kan även sättas i en bevisvärderingskontext som kan exemplifieras enligt nedan;

- Objektivitetsprincipen innebär att en bedömare ska vara objektiv i det beslut som har tagits i förhållande till det bevismaterial som finns tillgängligt i målet.
- Förutsebarhetsprincipen innebär att beslutet ska vara förutsebart i förhållande till det bevismaterial som finns tillgängligt i målet.

¹⁰² Höglund, Taxeringsrevision ur rättssäkerhetsperspektiv, s. 50, Se Rå 1999 ref 76.

¹⁰³ Jmf SOU 1993:62, Rättssäkerheten vid beskattningen, s. 77.

¹⁰⁴ Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 171ff.

¹⁰⁵ Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 99.

3.4 Rättssäkerhet och bevisvärdering

Principerna om förutsebarhet och objektivitet har, enligt min mening, störst betydelse för bevisvärderingen. Principerna kan, å andra sidan, inte ge någon form av klargörelse över hur dessa ska tillämpas i bevisvärderingen. Rättssäkerhetsbegreppet är enligt min mening oklart när det kommer till vad begreppet består av, dock är den ostridig i sin betydelse i det avseendet att en person vet att den finns. Rättssäkerhet är som Stening uttrycker det: "*Det är som den berömda elefanten som är svår att definiera men lätt att känna igen när man ser den*". Enligt Stening är rättssäkerhetsbegreppet diffus eftersom det är lätt för juristen att peka ut omständigheter som lider av en bristfällig rättssäkerhet. Denne kan dock inte förklara varför rättsäkerheten brister.¹⁰⁶

Även om målet är att uppnå en objektiv och förutsebar bevisvärdering kan det ifrågasättas om målet är förenligt med principen om fri bevisvärdering. Enligt min uppfattning är det uppenbart att principerna befinner sig i en paradox eftersom den fria bevisvärderingen inte är förutsebar och ger dessutom utrymme för subjektiva ställningstaganden. Det finns å andra sidan principer om förutsebarhet och objektivitet som syftar till att förebygga sådana brister. Följdfrågan som uppkommer i det sammanhanget är om målet att uppnå rättssäkerhet är ett önskvärt tillstånd, trots att principerna är motstridiga i förhållande till varandra. Svaret är att det är önskvärt eftersom principerna om förutsebarhet och objektivitet kan bidra till att föra bevisvärderingen mot en rättssäkrare bedömning.

Med anledning av det ovannämnda kan det inte anses stå fritt för domaren att utföra en bevisvärdering med en metod som favoriseras av domaren. Ansvaret ligger i att välja en bevisvärderingsmetod som ger ett materiellt riktigt beslut. Metodvalet ska därför grundas i att vara lämpad för det mål som domaren har framför sig. Valet ska inte baseras på en subjektiv övertygelse om att metoden är optimal i alla sammanhang. Istället ska valet av metod grunda sig på objektiva ställningstaganden som leder till att bevisvärderingen ger ett riktigt sannolikhetsvärde för beviset.¹⁰⁷ Metodvalet kan dock inte alltid vara förutsebart eftersom förutsebarheten är ett relativt krav i relation till bevisvärderingen. Detta syftar till att varje bedömning kan leda till alternativa resultat eftersom det beror på hur bedömaren väljer att tolka omständigheterna i det enskilda fallet.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Rättstaten - Rätt, politik och moral, Stening, Rättssäkerhet och bevisning, s. 86.

¹⁰⁷ Bevis 7, Bevisprövning i förvaltningsmål, s. 116.

¹⁰⁸ Höglund, Taxeringsrevision ur rättssäkerhetsperspektiv, s. 32.

Den valda bevisvärderingsmetoden ska därför ge acceptabla resultat som kan accepteras av andra.¹⁰⁹ I det avseendet anför Stening att metodvalet bör ta hänsyn till den metod som möjliggör en säkrast yttre kontroll för bedömningen som ska genomföras. En utomstående ska därför kunna ta ställning till bedömningens riktighet genom att undersöka vilka argument som en domare har anfört i sin bevisvärdering.¹¹⁰ Skälet till det ställningstagandet är att personer som inte har tillräckliga kunskaper i ämnet ska lätt kunna sätta sig in i bedömningen. Stening anser dock att den inställningen inte alltid kan vara säker för de situationer där målen är mer sammansatta och komplicerade.¹¹¹ Enligt Diesen bör en domare alltid sträva efter att eliminera den falska säkerheten i bevisvärderingen. Diesen menar därför att en domare bör eftersträva en större kunskap om vilka risker som finns och med denna kunskap kunna undvika dem. Diesen anser av den anledningen att ett optimalt beslut förutsätter att det finns tillräckligt med underlag för bedömningen. Han menar dessutom att om det finns flera alternativ ska domaren försöka eliminera tillräckligt många alternativ som möjligt för att kunna finna det rätta alternativet.¹¹²

Om en domstol ska sträva efter ett materiellt riktigt beslut på objektiva grunder förutsätts att domaren känner igen bevisningen och bevisningens betydelse. Av den anledningen måste domaren även förhålla sig till normerna om bevisningen ska kunna användas i prövningen. Med det föregående menas vad en beslutstagare bör göra när denne ställs inför valet om hur bevisningen bör värderas. Om objektivitetsprincipen ställer krav på riktigheten i ett beslut innebär det att en beslutstagare bör värdera bevisningen korrekt, än att avfärda bevisningen i sin helhet. Detta innebär att bedömningen ska genomgående präglas av objektiva ställningstaganden i förhållande till bevisningen. Beslutstagaren ska därför inte avfärda bevisningen i sin helhet om bevisningen har ett lågt bevisvärde, eftersom ett sådant förfarande tolkas mer som godtyckligt än objektivt.¹¹³ Enligt min uppfattning måste detta innebära att bevisning ska leda till förutsebara resultat, förutsatt att bevisningen är av betydelse för bevisemat. Såsom en enskild ska kunna förutse vad en viss handling kan komma att leda till i ett rättsligt sammanhang, bör den uppfattningen även inkludera vilket värde som ett enskilt bevis kan ha. En sådan inställning kan hjälpa med att maximera rätts säkerheten genom att se till att beslutet är förutsebart och lagenligt.

¹⁰⁹ Höglund, *Taxeringsrevision ur rätts säkerhetsperspektiv*, s. 40.

¹¹⁰ Stening, *Bevisvärde*, s. 47. Se även HD:s kritik mot TR och Fastighetsdomstolen i NJA 2010 s. 405 samt NJA 2011 s. 589 där båda instansernas domskäl ansågs vara för knapphändig i förhållande till den bevisning som hade framställts i båda målen. Jmf med lagstiftarens uttalande i SOU 1938:44, s. 378.

¹¹¹ Stening, *Bevisvärde*, s. 48.

¹¹² Diesen, *Bevisprövning i brottmål*, s. 99.

¹¹³ Jmf SOU 2011:45, s. 101, Diesen, *Förundersökning*, s. 75 där åklagarens skyldighet att vara objektiv medför till att den misstänkte ska få ta del all bevismaterial som kan vara till den misstänktes fördel.

Problemet som uppstår med bevisvärderingen är att förutsebarheten endast utgör en beståndsdel till det vi kallar för rättssäkerhet. Eftersom bevisvärderingen är fri kan det uppkomma svårigheter i att upprätthålla förutsebarheten.¹¹⁴ Detta medför att möjligheterna att maximera rättssäkerheten inte kan nås med säkerhet, utan kan uppnås till en viss grad, under förutsättning att den valda metoden kan bidra till att uppnå målet. Rättssäkerhetsbegreppet kan inte ge ett entydigt svar om vilken metod som ska användas för samtliga mål. Begreppet kan bidra till att ge riktlinjer om vilken metod som kan anses vara lämpligast, beroende på det som ska prövas. Valet av metod får istället grunda sig på vad det är för mål, exempelvis tviste- eller brottmål och vad det är för bevisning som framställs i det enskilda fallet.

Frågan som uppkommer är vilken metod som kan sammanlänkas med rättssäkerheten i förhållande till typen av mål som ska bedömas, dvs. tviste-, brott- och skattemål. I doktrinen förespråkas temametoden av Bolding, Lindell och Eckhoff som kritiserar värdemetodens brister. Ekelöf, Diesen och Stening m.fl. anser å andra sidan att värdemetoden är att föredra. Författarna är dock självkritiska i metodvalet men menar fortfarande att deras metodval utgör det rättssäkraste alternativet, även om metoderna är svåra att tillämpa i praktiken. För egen del anser jag att värdemetoden är att föredra av rättssäkerhetsskäl, eftersom värdemetoden intar en försiktigare hållning till bevisvärderingen. Genom att inta en försiktigare hållning till bevisningen leder det till att domaren under hela bedömningens gång kan hålla en objektiv hållning. För den enskilde blir det mer förutsebart att domaren inte drar för hastiga slutsatser om målets bevisning. Detta innebär inte att värdemetoden är den optimala metoden för alla typer av mål. I nästa kapitel ska det undersökas om hur metoderna förhåller sig till brottmål och tvistemål, för att därefter undersöka om vilken metod som kan vara mest aktuell för skattemål.

¹¹⁴ Lindell, *Civilprocessen*, s. 466.

4 Den allmänna domstolsprocessen

4.1 Inledning

Kapitlet är indelat i två huvudavsnitt varav i det ena avsnittet 4.2 behandlas brottmål och i avsnitt 4.3 behandlas tvistemål. Syftet med avsnitten är att undersöka om hur förfarandet i brott- och civilprocessen särskiljs från skatteprocessen samt hur detta förhåller till bevisvärderingsteorin och rättssäkerhetsbegreppet. Syftet är även att analysera vissa uttalanden i rättspraxis genom att tolka dessa i förhållande till bevisvärderingsteorin. Kapitlet avslutas med reflektioner om vilken metod som bör föredras i brott- och civilprocessen i avsnitt 4.4. Slutsatserna i avsnitt 4.4 ska sedan återknytas till det följande kapitlet om skatteprocessen.

Inledningsvis är det värt att poängtera det Diesen och Ekelöf avråder jurister från att göra, som ändå är oundvikligt för uppsatsens ändamål. Ekelöf och Diesen anför att det aldrig kan finnas en övertygelse om vilken metod som domare har använt sig av, eftersom bevisvärderingen är fri. Den enda kontroll som kan göras av domslutets rationalitet bygger på motiveringsplikten. Där domare klagör sina grunder för beslutet och de värderingar som dessa har använt sig av i förhållande till omständigheter i fallet. En utomstående kan således inte med fullständig säkerhet avgöra vilken metod som har använts, eftersom det är ständigt oklart om domskälen uttrycker de verkliga motiven bakom domen. En utomstående bedömare kan endast sätta krav på att den valda metoden är icke-subjektiv och att slutsatsen har motiverats på rationella grunder.¹¹⁵

4.2 Brottmål

4.2.1 Om förfarandet

Domstolens prövningsansvar för skuldfrågan i ett brottmål utgår ifrån ett tydligt ansvar för åklagarens bevisskyldighet. Domstolen har därför ingen anledning att ta ett större ansvar att läka bristerna i bevisningen, om det finns brister i åklagarens bevisning. Domaren kan istället uppmärksamma åklagaren om den föreliggande bristen enligt 46 kap 4 § RB.¹¹⁶ Skillnaden mellan brottmål och skattemål är att åklagarens bevisbörda även omfattar de

¹¹⁵ Diesen, Bevis 3 - Prövning av skattemål, s. 170, Ekelöf, Rättegång IV, s. 167.

¹¹⁶ Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 21.

subjektiva momenten dvs. att åklagaren måste bevisa att den åtalade hade uppsåt i sitt handlade. I skattemål är det endast frågan om objektiva rekvisit, vilket i sig utgör en betydlig skillnad mellan brott- och skattemål.¹¹⁷ Skattemål skiljer sig från brottmål eftersom bevisbördan fördelas mellan Skatteverket och den skattskyldige. I skattemål har Skatteverket den huvudsakliga bevisbördan för intäkterna, medan den skattskyldige har bevisbördan för sina kostnader i mål om ordinarie beskattning. Skatteverket har dock bevisbördan för båda delarna i mål om efterbeskattning och skattetillägg.¹¹⁸ I brottmål är det alltid åklagarens gärningsbeskrivning, 30 kap. 3 § RB, som sätter processramen för domstolens prövning och det som ska värderas. Det är därför åklagarens uppgift att visa att den formulerade gärningsbeskrivningen stämmer överens med det som faktiskt har ägt rum.¹¹⁹ Följaktligen har åklagaren bevisbördan för samtliga omständigheter enligt gärningsbeskrivningen.¹²⁰ Med bevisbördan finns även beviskravet som är ställt utom rimligt tvivel, som innebär att det ska framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig. Skattemål har dock ingen motsvarighet till det beviskravet.¹²¹ En annan betydelsefull likhet mellan skatte- och brottsprocess är att skattetillägg har en straffrättslig karaktär, enligt HD:s och HFD:s avkunnade domar om *ne bis in idem*.¹²²

Med det som anförts i kapitel 2-3 kan frågan ställas om vilken metod som bör föredras i brottmål. I doktrinen menar författare att i teorin är det lämpligare att använda värdemetoden, däremot är det inte något HD uttryckligen har tagit ställning till. Istället kan det resoneras kring hur HD har tagit ställning till bevisvärderingen och hur dessa ställningstaganden förhåller sig till bevisvärderingen.

4.2.2 Värde- eller temametoden i relation till praxis

I HD:s brottmålspraxis finns det ett stort antal rättsfall som tar ställning till bevisvärderingen i relation till bevisbördan och beviskravet, däremot inget rättsfall som kan direkt anknytas till någon bevisvärderingsmetod. Av de rättsfall som går att finna har HD

¹¹⁷ Diesen, Bevis 3 - Prövning av skattemål, s. 110.

¹¹⁸ Diesen, Bevis 7 - Bevisprövning i förvaltningsmål, s. 131, Leidhammar & Lindqvist, Bevisprövning i mål om genomsyn, s. 46f och s. 50f., Leidhammar & Lindqvist, Bevisprövning i mål om osanna fakturor, s. 39f.

¹¹⁹ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 11, Leidhammar & Lindqvist, Bevisprövning i mål om osanna fakturor, s. 36f.

¹²⁰ Ekelöf, Rättegång IV, s. 113ff, Diesen, Bevisprövning i brottmål, s.64ff., Diesen, Bevis 3 - Prövning av skattemål, s. 155.

¹²¹ Ekelöf, Rättegång IV, s. 117, Diesen, Bevisprövning i brottmål, s.98, Prop. 2002/2003:106, s. 119.

¹²² Se HFD 658-660-13, s. 3, HD B 4946-12, s. 14 p.36.

tagit ställning till struktural bevisning när det gäller bevisning som endast består av hjälpfaktum och inte bevisfaktum. I samtliga mål har bevisningen varit svag. Bevisning (hjälpfaktum) som i vanliga fall skulle förstärka eller försvaga bevisfaktum.

Hur en beslutstagare väljer att betrakta hjälpfaktum beror helt enkelt på om beslutstagaren har ett värde- eller temametodiskt synsätt. Om beslutstagaren väljer att ha ett värdemetodiskt synsätt innebär det att bevisfaktum endast kan orsakas av bevistemat. Följaktligen kan inte hjälpfaktum orsakas av bevistemat i något avseende med en tillämpning av värdemetoden. Om en bedömare väljer istället att ha ett temametodiskt synsätt innebär det att bevisning sammanvägs för att sedan undersöka om bevismaterialet bevisar existensen av bevistemat. Skillnaden mellan struktural och kausal bevisning är att med struktural bevisning kan beviskravet uppnås med endast hjälpfaktum. Skälet till detta är att struktural bevisning inte ställer krav på att bevisningen alltid ska bestå av bevisfaktum.¹²³ Även om det förhåller sig på det viset har HD endast intagit en restriktiv inställning till struktural bevisning som endast består av hjälpfaktum. Detta medför dock inte att HD har intagit en restriktiv inställning vad gäller temametoden, men att det kan ge rum för en sådan tolkning.

I de rättsfall som bevisvärdering har blivit behandlad av HD finns det tre domar, som Leidhammar, Lindqvist och Nordh behandlar, där HD har tagit ställning till struktural bevisning i relation till hjälpfaktum. Dessa är NJA 1991 s.56 och s.612 samt NJA 1999 s. 480.¹²⁴

I NJA 1991 s 56 angående grov misshandel och vållande till annans död var omständigheterna att X hittades avliden på en ö. Den enda personen som befann sig på ön när X påträffats död var Y. Eftersom det endast fanns två personer, varav den ena var död och den andra levande på ön, var det resonligt att anta att Y hade dödat X. Det förelåg inte

¹²³ Leidhammar & Lindqvist, Bevisprövning i mål om osanna fakturor, s. 45. En synpunkt om författarnas uttalande är att de ger uttryck för en tolkning där temametodens tillämpning av struktural bevisning ger utrymme för en bevisning som endast består av hjälpfaktum men denna tolkning har jag dock inte kunnat finna i den processrättsliga doktrinen. Tolkningen av författarnas uttalande är att detta är endast deras tolkning och inte är en tolkning som delas av flera i doktrinen. Jmf. Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 23-29. även Nordh behandlar struktural och kausal bevisning men detta behandlas inte samband med redogörelsen för tillämpningen av temametoden och värdemetoden.

¹²⁴ Leidhammar & Lindqvist, Bevisprövning i mål om osanna fakturor, s. 45f, Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s.28f. En annan synpunkt är att Leidhammar & Lindqvist behandlar endast NJA 1991 s.56 och NJA 1999 s. 480 medan Nordh behandlar samtliga rättsfall. Skillnaderna i deras redogörelse är svåra att förklara. Det blir dock mer komplicerat när Diesen behandlar NJA 1991 s. 56 och s. 612 främst med fokus på utredningsskyldigheten. Därmed blir det svårt att se kopplingen med de föregående nämnda rättsfallen med NJA 1999 s. 480. Se Diesen, Bevisprövning i brottmål, s.129 not 28, s. 139 not 50, s.143 not 78.

heller några andra omständigheter som indikerade på att det fanns fler personer på Gymskerholmen innan X hade hittats död eller när X var levande. Problemet var att åklagaren inte hade utförligt utrett den frågan. Till stöd för påstående att Y måste ha varit gärningsmannen, hade åklagaren endast åberopat hjälpbevisning att Y måste ha varit gärningsmannen. Beträffande omständigheterna i målet har HD uttalat följande;

Att grunda en fällande dom enbart på den negativa omständigheten att utredningen inte synes ge utrymme för någon alternativ gärningsman kan endast i undantagsfall komma i fråga. Som regel måste därutöver krävas åtminstone stödande bevisning som klargör de väsentliga delarna av händelseförloppet och positivt knyter just den tilltalade vid brottet.¹²⁵

Att HD uttrycker att en fällande dom kan endast komma i fråga i undantagsfall kan inte tolkas på annat sätt än att HD är restriktiva till att tillåta struktural bevisning i brottmål. I rättsfallet fanns det endast hjälpfaktum, men det fanns inget bevisfaktum som knöt Y direkt till brottsplatsen även om det är resonligt att anta att Y hade dödat X. Det enda åklagaren kunde klargöra var omständigheter kring gärningen och inte den påstådda gärningen. Att en fällande dom endast kan ske i undantagsfall kan tolkas som att HD ställer höga krav på bevisningen, om bevisningen endast består av hjälpfaktum. Även om det var resonligt att anta att Y hade dödat X, kunde inte HD helt objektivt argumentera för det på ett rationellt sätt, utan att tillåta subjektiva antaganden ha en inverkan på bedömningen.¹²⁶

Högsta domstolen har i NJA 1991 s.612 behandlat frågan om grovt narkotikabrott. Omständigheterna i rättsfallet var att 100 tkr hade funnits vid en husrannsakan hos L.O. Det polisen visste sedan tidigare om L.O var att hon hade avtjänat ett fängelsestraff gällande narkotikabrott. Åklagarens bevisning bestod bl.a. av avlyssnade samtal mellan L.O och B.A, där L.O och B.A diskuterade vilka uppgifter de skulle lämna till polisen om hur L.O och B.A hade fått tag på pengarna. I målet anförde åklagaren att pengarna var ersättning för amfetamin som L.O påstås ha sålt. Det fanns dock ingen bevisning om att det faktiskt hade skett en överlåtelse av amfetamin. Även om HD ställde sig tvivlande till L.O:s förklaring om hur hon hade fått tag på pengarna, blev HD:s slutsats följande;¹²⁷

Riksåklagaren har gjort gällande att beloppet om 100 000 kr utgör vederlag som hon erhållit vid försäljning av amfetamin ur samma parti. Han har emellertid inte angivit eller fört bevisning om något tillfälle då L.Ö skulle ha överlätit narkotika...L.Ö har inte på ett

¹²⁵ NJA 1991 s.56, s. 75.

¹²⁶ Jmf Leidhammar & Lindqvist, Bevisprövning i mål om osanna fakturor, s. 46.

¹²⁷ NJA 1991 s. 612, s. 618.

godtagbart sätt kunnat förklara sitt innehav av 100 000 kr. Vad som framkommit i målet utesluter emellertid inte att hon kan ha fått pengarna på annat sätt än genom försäljning av amfetamin. Andra förklaringar till innehavet är tänkbara.

Tolkningen av HD:s uttalande är att HD inte kunde utesluta att det fanns andra förklaringar till hur pengarna hade uppstått även om den tilltalades påstådda förklaringar inte var trovärdiga. Detta beror troligtvis på att den bevisning som åklagaren hade framställt bestod endast av hjälpfaktum. Hjälpfaktum som borde ha gett stöd till ett bevisfaktum om att det hade skett en överlåtelse av narkotika, exempelvis att ett vittne hade sett transaktionen. Såsom i NJA 1991 s.56 kunde åklagaren endast framställa bevisning kring transaktionen men ingen konkret bevisning som bevisade att transaktionen hade skett. Att HD uttalar att det kan finnas alternativa förklaringar till innehavet innebär att det fanns för många alternativa förklaringar som HD inte kunde utesluta, även om L.O:s förklaringar var osannolika. HD:s resonemang kan även återknytas till det som anförts i avsnitt 3.4 om rättssäkerhet och bevisvärdering. I avsnittet anfördes att Diesen anser att en bevisvärdering bör eftersträva att eliminera alla alternativa förklaringar för att finna det rätta alternativet, om syftet är att uppnå en rättssäker bevisvärdering. På samma vis kan Diesens resonemang sättas i relation till hur HD har resonerat.

I NJA 1999 s. 480 angående vapenbrott var omständigheterna att B.S och flera mc-klubbmedlemmar hade gripits av polisen vid Hells Angels årliga tältfest. Vid gripandet upptäcktas två pistoler gömda i en bevakningskoja anslutande till tältfesten. Frågan i målet var om åklagaren hade bevisat att B.S hade olovligen förfogat över pistolerna. I målet hade det inte gjorts gällande av åklagaren att B.S hade placerat pistolerna i bevakningskojan eller att B.S hade tagit på sig ansvaret för pistolerna. Åklagaren menade att pistolerna hade blivit placerade på ett sådant sätt att B.S kunde snabbt få tillgång till pistolerna. Åklagaren yrkade som grund för sin talan att B.S måste ha blivit tilldelad uppgiften att hålla uppsikt över pistolerna. Åklagarens bevisning var endast B.S egna uppgifter om vad dennes arbetsuppgifter bestod av, som B.S dessutom förnekade. I domskälen framförde HD att;¹²⁸

Vid sidan av de faktiska omständigheterna kring det påstådda brottet har åklagaren till stöd för åtalet främst framhållit en rad olika hjälpfakta som sammantaget skulle bidra till att ge tillräckligt stöd för slutsatsen att det är ställt utom rimligt tvivel att B.S genom uppdraget också fått tillgång till pistolerna.

¹²⁸ NJA 1999 s.480, s.484.

Att HD uttrycker att hjälpfakta sammantaget skulle kunna bidra till att ge tillräckligt stöd för påståendet, kan tolkas som att HD förhåller sig restriktiva till struktural bevisning som endast består av hjälpfaktum. HD utesluter dock inte möjligheterna till att fälla tilltalade med hjälp av endast hjälpfaktum i framtida rättsfall. Med hänsyn till de uttalanden som HD har anfört i detta rättsfall och de två föregående, kan det endast finnas en tolkning vad dessa innebär när uttalandena kombineras. Tolkningen är att det ska ses som uteslutet att någon annan än B.S hade kontroll över pistolerna, om bevisningen endast ska bestå av hjälpfaktum. Det hade enligt min uppfattning varit obegripligt att fälla B.S, eftersom B.S inte greps ensam och att det fanns fler personer som hade tillgång till bevakningskojan. Följaktligen fanns det en mängd alternativa förklaringar till vem som kunde ha förfogat över pistolerna. Skälet till att det skulle vara obegripligt är att B.S var en av flera som kunde fällas för samma brott. Såsom i NJA 1991 s. 612 fanns det flera alternativa förklaringar som HD inte kunde eliminera om HD skulle försöka motivera en fällande dom. Det här innebär att om en temametodisk synsätt hade blivit tillämpad skulle HD troligtvis fällt B.S. Subjektivt sätt är det inte ologiskt att anta att Hells Angels förfogar över vapen, å andra sidan kan omständigheterna jämföras med exemplet i avsnitt 2.4.

Om vi antar att personen X befinner sig på en plats, en fredagskväll, där även polisen befinner sig. Om det senare upptäcks av polisen att X står bredvid ett automatvapen, även om det är av slump att X råkar göra det. Kan det antas att personen har råkat ut för ett osannolikt händelseförlopp, likt exemplet i avsnitt 2.4. Detta medför att åklagarens uppgift skulle förenklas om en temametodisk synsätt hade tillämpats av domstolen. Frågan kan ställas huruvida en person kan förklara till varför han stått bredvid ett automatvapen. Troligtvis kan X endast neka till omständigheten att X har förfogat över vapnet. Med en tillämpning av Diesens vågskål medför detta att X inte har bevisning som ger stöd till motfaktumet mot åklagarens huvudfaktum, dvs. att X har förfogat över vapnet. En temametodisk tillämpning i relation till struktural bevisning, som endast består av hjälpfaktum, medför att rättssäkerheten påverkas negativt i brottmål.

Även HovR:en har laborerat med struktural bevisning. Av de hovrättsdomar som finns som har behandlat struktural bevisning, har HovR:en inte avfärdat struktural bevisning som

bevisning, med anledning av de föregående nämnda HD domarna. I rättsfallen, HovR B 132-14 och HovR 6903-10, om mord har HovR:en uttalat att;¹²⁹

HovR B 132-14 För en fällande dom vid struktural bevisning krävs emellertid att strukturen är komplex och består av samverkande faktorer. Är väven av indicier tillräckligt stark sedan bevisemat värderats med utgångspunkt i motbevisningen och den tilltalades uppgifter, kan det vara möjligt att ställa gärningspåståendet utom rimligt tvivel.

HovR 6903-10 "När det såsom i förevarande mål - saknas bevisning som direkt binder den tilltalade vid brottet, t.ex. ett vittne som sett själva gärningen (s.k. kausal bevisning) krävs det för en fällande dom indicier (s.k. struktural bevisning) som åtminstone klargör de väsentliga delarna av händelseförloppet och positivt knyter just den tilltalade till brottet (se bland annat NJA 1991 s. 56). Ett minimikrav vid indiciebevisning är att det kan klarläggas att den misstänkte gärningsmannen befunnit sig på eller åtminstone i närheten av brottsplatsen eller en möjlig sådan, att denne haft möjlighet att utföra gärningen och att en annan gärningsman kan uteslutas.

Enligt min uppfattning kan det tolkas som att struktural bevisning, med hjälp av hjälpfaktum, endast kan accepteras om bevisningen dvs. hjälpfaktumen har en sådan bärande vikt att hjälpfaktumen kan binda gärningsmannen till platsen på samma sätt som ett bevisfaktum hade kunnat göra. Även i RH 1988:88 har HovR:en uttalat detta;¹³⁰

Ett avgörande i brottmål får emellertid inte grundas enbart på "totalintrycket av det föreliggande materialet"(NJA II 1943 s. 445) och endast i undantagsfall kan bevisning av angivet slag leda till en fällandebrottdomsdom när i fall av sådan brottslighet varom här är fråga den tilltalade förnekar att det är han som begått gärningen; s.k. struktural bevisning torde i stället främst komma till användning när det gäller subjektiva faktorer, utredning angående brottsplaner etc. samt farerekvisit och orsaksförhållanden.

HovR:ens uttalande kan knytas till ursprungssannolikhet eftersom de nämner bl.a. att ett avgörande i brottmål inte får grundas på totalintrycket av bevisningen i målet. HovR:ens ställningstagande grundar sig dessutom på NJA II 1943 s. 445.¹³¹ Enligt min uppfattning utgör HD domen en varning till den dömande verksamheten. Varningen kan tolkas som att HD inte har något intresse av att bedömningen ska präglas av subjektivt inflytande, oavsett

¹²⁹ HovR B 132-14, s. 42f, HovR 6903-10, s. 22, Se även HovR B 4677-13, HovR 6903-10, RH 2004:76, RH 1998:88. Sökord på Karnov: Struktural bevisning.

¹³⁰ RH 1998:88, s. 8.

¹³¹ Se även SOU 1938:44, s. 378.

vilken bevisning som finns mot den tilltalade i ett brottmål. Det kan på motsvarande sätt jämföras med hur temametoden värdesätter ursprungssannolikhet i förhållande till bevistemat. Om helhetsintrycket ger uppfattning om att den tilltalade är skyldig till brottet, kan det likställas med mekanismen som ursprungssannolikhet har. Ursprungssannolikhet förutsätter att det finns ett mönster för varje bevistema och om helhetsintrycket i ett mål överensstämmer med det föreställda mönstret leder det till följden att den tilltalade har redan blivit fälld innan domstolen har tagit del av bevisningen. Det är således inte rättssäkert att ge utrymme till ursprungssannolikhet i förhållande till bevistemat i en bevisvärdering. Eftersom ursprungssannolikhet brister i objektivitet i vissa avseenden då den är för godtycklig. Det är på motsvarande sätt inte förutsebart för den tilltalade att bli fälld för ett brott, om helhetsintrycket inger föreställningen om att den tilltalade är skyldig.

Sammanfattningsvis kan det antas att värdemetoden bör aktualiseras i brottmål, eftersom värdemetoden intar en försiktigare hållning till bevisningens värde. Värdemetoden brister dock eftersom den inte har någon förmåga att bedöma subjektiva rekvisit.

4.3 Tvistemål

4.3.1 Om förfarandet

Tvistemål består av två kategorier av processer varav den ena är dispositiva tvistemål och den andra är indispositiva tvistemål. Det gemensamma för målen är att bevisbördan och beviskravet kan variera beroende på den måltyp som föreligger.¹³² Skillnaden är att i mål om ordinarie beskattning har Skatteverket bevisbördan för intäkterna medan den skatteskyldige har bevisbördan för kostnaderna i det ordinära beskattningsförfarandet. I mål om efterbeskattning och skattetillegg är det annorlunda eftersom Skatteverket alltid har bevisbördan för båda delarna.¹³³

I *dispositiva tvistemål* ansvarar parterna för utredningen i målet. En konsekvens av detta är att parterna genom dispositioner kan förvränga sanningen så att den sanningen inte utreds.¹³⁴ Domstolen kan inte förändra förhållandet eftersom enligt 17 kap. 3 § RB bestämmer parterna själva över vilka omständigheter som domstolen får grunda sitt ställningstagande

¹³² Diesen, Bevis 3 - Prövning av skattemål, s. 148 och s. 171 not 30.

¹³³ Diesen, Bevis 7 - Bevisprövning i förvaltningsmål, s. 131. Leidhammar & Lindqvist, Bevisprövning i mål om genomsyn, s. 46f och s. 50f, Leidhammar & Lindqvist, Bevisprövning i mål om osanna fakturor, s. 39f.

¹³⁴ Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 169.

på. Parterna ansvarar på motsvarande sätt för bevisningen enligt 35 kap. 6 § RB, som dessutom stadgar att domstolen är förhindrad att ex officio inhämta bevisning för målets fullständiga utredning. Innebörden av 35 kap. 6 § är inte att bestämmelsen begränsar domstolens möjlighet att värdera bevisningen eller att ta hänsyn till vilket syfte som bevismedlet har framställts i målet.¹³⁵ Handlingsutrymmet som domstolen har med hänsyn till 35 kap. 6 § RB är att domstolen kan ställa frågor om omständigheter som kan ha betydelse för målet genom att påpeka om förhållandet för parterna. Om parterna inte finner skäl att inhämta ytterligare bevisning, får domstolen nöja sig med det.¹³⁶

I *indispositiva tvistemål* har domstolen ett större ansvar för prövningens robusthet. Det ställs således högre krav på beskaffenheten och omfattningen för domstolens utredning. Skälet till detta är för att i indispositiva mål sammanhänger oftast sakfrågan med andra intressen där det inte är lämpligt att låta de tvistande parterna bära hela ansvaret för målets utredning. Dessa mål kan exempelvis vara tvister om vårdnad. Till skillnad från dispositiva mål, begränsas inte domstolen av 35 kap. 6 § RB i indispositiva mål. Följaktligen kan det uttryckas att domare i indispositiva tvistemål har nästintill samma ansvar som domare i brottmål. Detta medför att domstolen har ansvar för att peka ut bristerna i de tvistande parternas framställda bevisning, även om det i första hand är de tvistande parterna som bär ansvar för utredningens fullständighet enligt 35 kap. 6 § RB.¹³⁷ Om de tvistande parterna inte läker bristen i bevisningen, kan domstolen ta ställning till om de ska självmant inhämta ytterligare utredning alternativt bedöma om bristerna ska påverka bevisningens bevisvärde.

Med det första alternativet kan bevisvärderingen fortfarande brista i sin robusthet, om domstolen inhämtar ytterligare utredning. Det föreligger nämligen en risk att domstolen misslyckas med att inhämta väsentlig bevisning för målets bevistema. Det andra alternativet medför att domstolen kan betrakta de tvistande parternas bevisning med en större försiktighet än att ge parternas bevisning en fullständig genomslagskraft i bevisvärderingen. I bägge alternativen kan domstolen välja att sänka bevisvärdet på den framställda bevisningen genom att inta en försiktigare hållning i sin bedömning.¹³⁸ Indispositiva tvistemål har dessutom betydelsefulla likheter med skattemål, såsom skattemål har likheter med brottmål. Skillnaden mellan dispositiva och indispositiva tvistemål är att i det senare målet föreligger det ett större allmänt intresse av att det förekommer materiellt riktiga

¹³⁵ Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 19.

¹³⁶ Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 19f. och s. 41 not 54. Jmf 43 kap. 4 § RB.

¹³⁷ Diesen, Bevis 3 - Prövning av skattemål, s.112.

¹³⁸ Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 20.

avgöranden. Eftersom det inte är parterna som disponerar över processföremålet och att dessa inte heller kan binda domstolens bedömningar, såsom parterna kan bestämma processramen för domstolens bedömning i dispositiva tvistemål.¹³⁹

Sammanfattningsvis kan det uttryckas att domstolen i brott- och indispositiva tvistemål har flera likheter i befogenheten att inhämta utredning och läka bristerna för målets prövning. Att domstolen har även större möjligheter att påverka bevisningen i brott- och indispositiva tvistemål på ett sådant sätt att domstolen kan ge upplysning om att utredningen inte är tillräcklig för målets prövning.¹⁴⁰ Det är därför mer rimligt att utreda hur bevisvärdering förhåller sig i dispositiva mål eftersom här bestämmer parterna vilka omständigheter domstolen ska grunda beslut på. Detta innebär att domstolens bevisvärdering ska förhålla sig till parternas framställda bevisning för att därefter undersöka vilken parts bevisning bäst överensstämmer med bevisemat i målet.

Dispositiva tvistemål bör utredas främst i uppsatsen eftersom det är av ett större intresse av att utreda hur metodvalet och bevisvärderingen förhåller sig när parterna bestämmer över processramen. Till skillnad från indispositiva tvistemål och brottmål där domstolen har möjlighet att påverka bevisningen i en större utsträckning eftersom det råder ett större allmänt intresse för materiellt riktiga avgöranden i indispositiva tviste- och brottmål.

4.3.2 Värde- eller temametoden i relation till praxis

När domstolen ska tillämpa en rättsregel ska domstolen i sin bedömning ta ställning till om de olika omständigheterna kan subsumeras under rättsfaktumet som utgör grunden för tvistemålet.¹⁴¹ Eftersom parterna i dispositiva tvistemål bestämmer över processramen måste domstolen förhålla sig till det som parterna anför och den bevisning som parterna framställer. Parterna har därmed, enligt min uppfattning, en likvärdig ställning gentemot varandra och detta innebär att prövningens utgångspunkt är att båda parterna har lika mycket rätt i sakfrågan innan domstolen har tagit del av bevisningen. Problematiken kring dispositiva tvistemål är att bevisningen emellanåt kan vara bristfällig. Detta tydliggörs mer

¹³⁹ Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 121.

¹⁴⁰ Se Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 22 Nordh anför att domstolen har en skyldighet att i större utsträckning självant se till att utredning införskaffas om parterna i målet inte har framställt en tillräcklig utredning.

¹⁴¹ Ekelöf, Rättegång IV, s. 180.

vid summariska förfaranden eftersom utredningen i summariska förfaranden är vanligtvis sparsam.¹⁴²

Min tes är att det är temametoden som är mest lämpad för dispositiva tvistemål. Skälet till den tesen är att det är rimligare att ha en vågskålstänkande i dispositiva mål, dvs. ett temametodiskt synsätt, än att analysera om bevisfaktum har ett kausalt förhållande till beviset. Enligt min mening är det oresonligt att en part ska kunna ansöka om stämning utan att ha en grund för sin talan om ansvaret för utredningen ligger på samma part. Tesen har dock brister eftersom det inte finns uttalanden av HD som kan dras konkreta slutsatser ifrån.

Ett rättsfall av intresse är NJA 2001s. 177. I rättsfallet tog HD ställning till frågan om vilken part som ska bära bevisbördan för sitt påstående. Sakfrågan i målet var om ett muntligt entreprenadavtal om pris hade kommit till stånd. Parterna, X och Y, framställda bevisning grundade sig huvudsakligen på ett telefonsamtal mellan parterna. Parten X menade att båda parterna hade kommit överens om att arbetet skulle ske på löpande räkning. Parten Y menade dock att de hade kommit överens om att arbetet skulle ske för ett fast pris. Det framgår av rättsfallet att HD ansåg att det inte fanns skäl att frångå HovR:ns bevisvärdering i det som hade kommit överens om i telefonsamtalet. Av HovR:ns bevisvärdering kan det utläsas att HovR:en inte kunde dra några slutsatser om vad som hade överenskommit mellan parterna. Detta eftersom att parternas uppgifter var oförenliga och man kunde därför inte sätta en större tilltro till den ena framför den andra.¹⁴³ Enligt min uppfattning kan HovR:ns resonemang sättas in i hur temametoden fungerar eftersom prövningen behandlar två hypoteser som överlappar varandra, med andra ord att det är lika sannolikt och osannolikt att båda parter talar sanning om vad som kom överens om i telefonsamtalet.¹⁴⁴ Enligt min uppfattning är det inte resonligt att argumentera att en värde metodisk synsätt ska tillämpas för att det är ologiskt att parternas uppgifter har ett kausalt förhållande till beviset, eftersom uppgifterna om vad som hade överenskommit är osäkert. Därför är det rimligare att anta att det Bolding anför avseende hypoteser som överlappar varandra, är rimligare att resonera kring inom tvistemål.¹⁴⁵

Om vi endast utgår ifrån uppgifterna om vad som hade överenskommit som bevisning och placerar dessa i temametodmodellen kan det fastställas att målets bevisning är

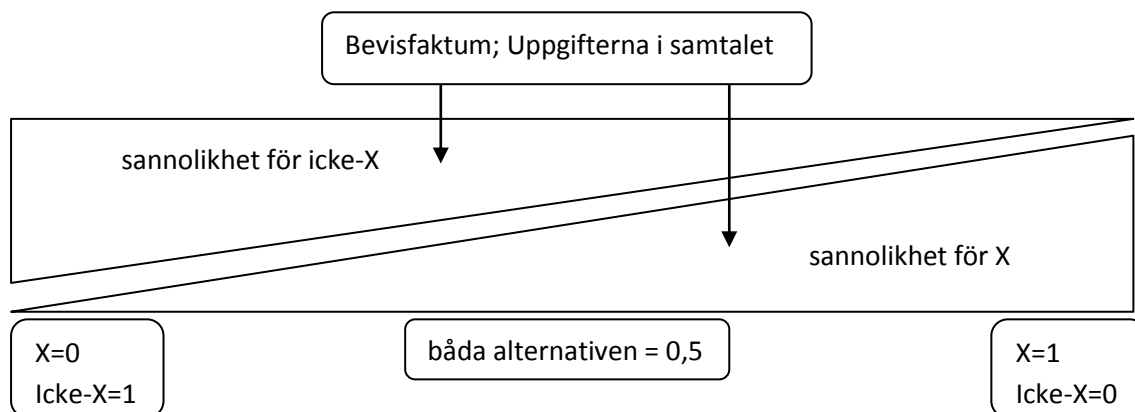
¹⁴² Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 169f.

¹⁴³ NJA 2001 s. 177, s. 179.

¹⁴⁴ Se avsnitt 2.3.5.4 ovan.

¹⁴⁵ Bolding, Går det att bevisa?, s. 87.

summerisk.¹⁴⁶ Om vi utgår ifrån att uppgifterna är oförenliga och att det inte kan dras några slutsatser om samtalet, kan det tolkas att uppgifterna överlappar varandra på ett sådant sätt att sannolikheten för båda påståendena är likvärdiga.

Om den ovannämnda situationen uppstår kan det inte åtgärdas på annat sätt än placera bevisbördan på den part som påstår något, vilket även HD gjorde i NJA 2001 s. 177. Detta genom att placera bevisbördan på den part som påstod att fast pris hade avtalats.¹⁴⁷ Enligt min mening ger det här stöd till att det är mer troligt att temametoden tillämpas i dispositiva tvistemål pga. att båda parterna bestämmer processramen för det som ska bedömas. Med hänsyn till de oförenliga uppgifterna i HD-domen kan bedömningen inte anses vara rättssäker förrän beviset är bevisat. Genom att utföra bedömning på ett rationellt sätt, såsom HovR:en gjorde i sin bedömning, kunde HovR:en endast eliminera den falska säkerheten genom bevisbörderegler. Om det kan anses att det är en temametodisk synsätt som tillämpades i rättsfallet innebär det även att det är temametoden som ger en säkrare möjlighet att genomföra en yttre kontroll för indispositiva tvistemål.

I NJA 2012 s 804 om gåva har HD behandlat bevisbördan och beviskravet för påstående om efterskänkande av regressanspråk vid solidarisk betalningsskyldighet när medgäldenärerna är närstående. Utan att gå in i detaljer i målet finns det ett uttalande av HD som är av intresse för analysdelen i denna uppsats. HD har uttalat att;¹⁴⁸

En annan sak är att det vid bevisvärderingen måste beaktas vilken relation de berörda personerna har till varandra. Vid värderingen av bevisningen kan det alltså ha betydelse att det är vanligt att föräldrar gör benefika insatser till förmån för barnen.

¹⁴⁶ Se avsnitt 2.3.5.4 ovan.

¹⁴⁷ NJA 2001 s. 177, s. 181ff.

¹⁴⁸ NJA 2012 s. 804, s. 816.

Att HD anser att det är vanligt att föräldrar gör benefika insatser till förmån för barnen utgör enligt min mening ett uttryck för ursprungssannolikhet som anknyter till bevistemat. Ursprungssannolikhet har, med en tillämpning av temametoden, en större betydelse för bevistemat.¹⁴⁹ Att HD uttalar sig om betydelsen av vilken relation de berörda personerna har till varandra och betydelsen av förekomsten av ett visst agerande. Detta utgör ett stöd till att det är ursprungssannolikhet det är frågan om, eftersom HD gör en uppskattning om hur vanligt bevistemat är i allmänhet.¹⁵⁰

Enligt min mening kan det inte anses vara förutsebart att HD uttalar sig om vanligheten, eftersom det inte kan anses vedertaget att alla familjer fungerar likadant. HD:s resonemang är dock begriplig, men uttalandet ger utrymme för tolkningen att ställningstagandet grundar sig mer på en subjektiv övertygelse om hur familjer agerar. Att HD har en föreställning om bevistemats frekvens ges uttryck för temametodens mekanism av ursprungssannolikhet. Det är å andra sidan mer förutsebart att HD resonerar på det viset så länge det går att acceptera HD:s ställningstagande. Även om det är en subjektiv övertygelse att familjer agerar på ett visst sätt är det trots allt en övertygelse som är grundad på objektiva kriterier om hur en familj bör fungera. Dessa kriterier kan exempelvis grunda sig i hur bonus pater familias hade resonerat. Även om begreppet används främst inom skadeståndsrätten skiljer inte resonemangen i något avseende eftersom det kan tolkas som att HD resonerar kring hur den förnuftige familjefadern hade agerat.

I NJA 2008 s 796 tar HD ställning till bl.a. frågan om legitimations- och bevisverkan av uppgift i bolagsregistret. Även här är det inte aktuellt att gå in i detaljerna för omständigheterna i målet. Det som är av intresse i målet är ett uttalande av HD om bevisvärdet av ett bevisfaktum. HD har uttalat att;¹⁵¹

Vilket bevisvärde en registeruppgift av ifrågavarande slag skall anses ha låter sig inte bestämmas på ett för alla fall lika sätt. Fråga är om ett bevisfaktum vars värde beror på den situation det handlar om.

Även här kan det anses att uttalandet ger uttryck för ursprungssannolikhet eftersom HD, enligt min uppfattning, menar att ett bevisfaktum ges ett viss värde beroende på vilken måltyp som ska behandlas (bevistemat). HD intar en ställning att uppgiften X alltid har ett

¹⁴⁹ Se avsnitt 2.3.3 ovan.

¹⁵⁰ Se Nordh, Bevisrätt C - Bevisvärdering, s. 64, där Nordh resonerar på samma sätt gällande erfarenhetssatser i relation till ursprungssannolikhet med en tillämpning av temametoden.

¹⁵¹ NJA 2009 s.796, s. 801.

högt värde för bevisstema Y men har ett lägre värde för bevisstema Z. Tolkningen av HD:s bevisvärdering är att deras bedömning stämmer bättre överens med det värdemetodiska angreppssättet i dispositiva tvistemål. Skälet för detta är för att deras resonemang kan anknytas till ursprungssannolikhetsbegreppet eftersom HD resonerar kring att ge bevisfaktum ett hög eller lågt värde beroende på bevisstemat

Sammanfattningsvis är det tveksamt vilken metod som bör användas i dispositiva tvistemål av de rättsfall som har valts ut. I doktrinen har det dock framförts att temametoden troligtvis är mest lämpat för civilprocesser snarare än brottsprocesser.¹⁵² I viss mån kan det antas att så är fallet men detta kan inte bekräftas.

4.4 Reflektioner om den allmänna domstolsprocessen

Det kan inte dras några entydiga slutsatser om vilken metod som används i bevisvärderingen för brottmål eller tvistemål. Enligt min uppfattning kan det tolkas som att både HD och HovR:en har ställt sig skeptiska till att låta struktural bevisning ha ett alltför stort inflytande i bevisvärderingen i brottmål. Det som hittills är noterat, av det som redan har redogjorts, har struktural bevisning störst betydelse för temametoden. Därför kan det tolkas som att värdemetoden är att föredra i brottmål med hänsyn till de uttalande som HD och HovR:en har anfört i sina domskäl.

Att HD skulle föredra värdemetoden finns det inget stöd för eftersom HD inte har uttryckt någon sådan åsikt om värdemetoden. Även om HD förhåller sig restriktiva till struktural bevisning kan det tolkas som att HD hade förfarit annorlunda, om bevisningen bestod av bevisfaktum och inte hjälpfaktum. Om det är på det viset kan det antas att det finns större skäl att tillämpa en värdemetodisk synsätt i bedömningen, eftersom det som eftersöks är ett orsakssamband mellan bevisfaktum och bevisstemat. Frågan kan dock ställas huruvida en fällande dom hade ansetts vara objektiv och förutsebar för den tilltalade, om det inte fanns något bevisfaktum i den framställda bevisningen utan endast hjälpfaktum. Om en domstol ska försöka uppnå materiellt riktiga domar förutsätter det att bevisvärderingen är objektiv och förutsebar för den enskilde genom att visa med hjälp av rättspraxis att det krävs starkare bevisning än endast indicier.

¹⁵² Leidhammar, *Bevisprövning i taxeringsmål*, s. 125, Lindell, *Sakfrågor och rättsfrågor*, s. 149.

Enligt min mening erbjuder inte temametoden rättssäkra slutsatser. Skälet till detta är att temametoden inte förutsätter att bevisningen ska bestå av bevisfaktum. Temametoden är av den anledningen inte tillförlitlig om den ger rum för hjälpfaktum som den enda bevisningen i ett mål. Om det förhåller sig på det viset kan det inte anses rättssäkert att tillämpa en metod som sätter låga krav på bevisningens styrka genom att låta exempelvis tre svaga hjälpfaktum motsvara ett starkt bevisfaktum. Hur bevisningen förhåller sig till det ställda beviskravet är en annan fråga, dock ska det inte vara enkelt att uppnå beviskravet genom att endast ha hjälpfaktum som bevisning. Det är på det viset skäligt att anta att temametoden inte är lämpad för brottmålsprocessen, med hänsyn till det ställda beviskravet "bortom rimligt tvivel" i brottmål. I civilprocessen förhåller det sig dock annorlunda eftersom beviskraven kan variera. Det är rimligare att tillämpa temametoden i dispositiva tvistemål eftersom det inte ställs lika höga krav på rättssäkerheten i dispositiva tvistemål, såsom det gör i brottmål.

Mina ställningstaganden skulle kunna brista i vissa avseenden eftersom jag förutsätter att det endast finns två metoder att välja mellan. Detta är en falsk dikotomi. En falsk dikotomi är när personen förutsätter att det bara finns två alternativ. Problematiken kring detta är att det föreligger risk att båda alternativen kan vara felaktiga eller att det inte är nödvändigt att båda alternativen måste utesluta varandra. Mina ställningstaganden skulle kunna ifrågasättas eftersom det säkerligen finns andra metoder att föredra än värdemetoden. De övriga metoderna diskuteras dock inte lika stor utsträckning såsom det diskuteras om värde- och temametoden. Enligt Ekelöf finns det skäl att vara försiktig med att dra alltför säkra slutsatser av HD:s domskäl, eftersom HD inte har gjort några direkta uttalanden om metodvalet. Ekelöf menar att detta sammanhänger med att HD:s prejudikatverksamhet inte är direkt riktat på att stödja den juridiska doktrinen genom att utveckla abstrakta metoder.¹⁵³

För egen del är det viktigt att poängtera att bevisvärdering baseras på en kunskapsteoretisk verksamhet. Det betyder att ställningstagandena grundas i det domare vet om verkligheten och mängden rättsfall som dessa har tagit del av och vilken betydelse den kunskapen kan ha i bevisvärderingen. Det blir å andra sidan komplext när man ser på bevisvärderingen isolerat ifrån bevisbörde- och beviskravsregler. Bevisvärderingsproblemen får dessutom en mindre betydelse när bevisvärderingen kopplas till bevisbörde- och beviskravsregler. Genom att läsa slumpmässigt utvalda rättsfall är det tämligen komplicerat att dra konkreta

¹⁵³ Ekelöf, Rättegång IV, s. 167, Heuman, Bevisbörda och beviskrav i tvistemål, s. 31.

slutsatser om vilken metod som tillämpas av domare utan att grunda slutsatserna på endast antaganden.

Enligt min uppfattning är det mer lämpligt att tillämpa en temametodisk angreppssätt i dispositiva tvistemål, eftersom temametoden bygger på utgångspunkten att båda bevissteman i målen har en lika hög sannolikhet. Det är fullt möjligt att detta inte är fallet men angreppssättet som HD och HovR:en har intagit stämmer till vissa delar överens med det som har anförts i doktrinen gällande temametoden. Med hänsyn till att det är en delad bevisbörda i tvistemål och skattemål kan det antas att en domare måste inta en restriktivare inställning till bevisningen i skattemål eftersom motparten är Skatteverket.¹⁵⁴ Rimligtvis bör en domstol alltid inta en restriktiv inställning oavsett om det är ett brott- eller tvistemål dock är skillnaden att beviskravet i tvistemål inte är lika högt ställt såsom i brottmål. Även om det råder likheter mellan målen i vissa avseenden, är det inte besvärligt att avfärda temametoden som en potentiell kandidat till hur en bevisvärdering bör gå till i skattemål.

Sammanfattningsvis anser jag att värdemetoden bör föredras i brottmål och temametoden i dispositiva tvistemål. Eftersom brott- och skattemål har flest likheter, med hänsyn till att staten är motparten i de nämnda målen, kan det antas att värdemetoden bör tillämpas i skattemål. Grunden till detta är att skattemål har vissa likheter med dispositiva tvistemål. Den distinkta skillnaden är att i skattemål kan den klagande få en påföljd. En påföljd kan inte jämföras med att förlora ett tvistemål även om det är en besvärlig förlust för den som inledde tvistemålet. Bevisbördan skiftas dessutom i skattemål beroende på om det är en ordinarie beskattning eller efterbeskattning.

Enligt min uppfattning överensstämmer dessutom HD:s bevisvärdering i dispositiva tvistemål, till viss del med temametoden. Detta leder till att det finns stöd för påståenden i doktrinen om att temametoden är främst inriktat mot civilprocessen snarare än brottsprocessen. Mina ställningstaganden stödjer sig på HD:s brottmålspraxis där HD har intagit en restriktiv inställning till struktural bevisning, som dessutom har en större betydelse för temametoden än värdemetoden. Om det kan anas att det är rättssäkrare att tillämpa värdemetoden i brottmål, bör det även anses vara rättssäkrare i skattemål. Problemet är att detta inte kan bekräftas förrän det har undersökts hur bevisvärderingen förhåller sig till skatteprocessen, denna fråga behandlas dock i nästa kapitel.

¹⁵⁴ Se avsnitt 4.3.1 ovan.

5 Skattprocessen

5.1 Inledning

I detta kapitel ska det undersökas om bevisvärderingen i skatteprocessen och hur skatteprocessen skiljer sig ifrån den allmänna domstolsprocessen. Inledningsvis behandlas i avsnitt 5.2 förfarandereglererna i skatteprocessen och hur reglerna förhåller sig till bevisningen. Vidare analyseras det i avsnitt 5.3 om skillnaderna mellan valet av metod i teorin i förhållande till det enskilda bevisets värde. I avsnitt 5.4 behandlas uttalanden i HFD:s praxis. I avsnitt 5.5 avslutas kapitlet med en kortfattad slutsats om det som har anförts i de tidigare avsnitten.

5.2 Skatteprocessen och den allmänna domstolsprocessen

Syftet med nedanstående del är att redogöra för skillnaderna mellan skatteprocessen och den allmänna domstolsprocessen. Syftet är att utreda om det är civilprocessen eller brottsprocessen som har störst likheter med skatteprocessen med hänsyn till det som har anförts tidigare i uppsatsen.

Inledningsvis är det värt att repetera skillnaderna mellan den allmänna domstolsprocessen och skatteprocessen. Det nämndes tidigare att skatteprocessens bedömning utgår enbart ifrån objektiva rekvisit till skillnad från brottmål som har objektiva och subjektiva rekvisit i bedömningen.¹⁵⁵ Det nämndes även att Skatteverket har vanligtvis bevisbördan för intäktssidan medan den skattskyldige har bevisbördan för kostnadssidan i mål om ordinarie beskattning. Om skatteprocessen behandlar frågan om efterbeskattning och skattetillegg är det Skatteverket som har bevisbördan för båda delarna.¹⁵⁶ Det finns dock en väsentlig skillnad som skiljer skatteprocessen från den allmänna domstolsprocessen. Detta är att skatteprocessen är i regel skriftlig med det sker muntligt i allmänna domstolsprocessen.¹⁵⁷

Handläggningen av skattemål är genomgående skriftliga, men muntliga inslag får förekomma avseende vissa frågor när det är till fördel för utredningen eller om det kan hjälpa till att påskynda processen. Det framgår av 9 § FPL att handläggningen kan vara

¹⁵⁵ Se avsnitt 4.2 ovan, Brottmål, Diesen, Bevis 3 - Prövning av skattemål, s. 110.

¹⁵⁶ Diesen, Bevis 7 - Bevisprövning i förvaltningsmål, s. 131. Leidhammar & Lindqvist, Bevisprövning i mål om genomsyn, s. 46f och s. 50f, Leidhammar & Lindqvist, Bevisprövning i mål om osanna fakturor, s. 39f.

¹⁵⁷ Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 121. Se 43 kap. 5 § RB och 46 kap. 5 § RB.

både skriftlig och muntlig. Bestämmelsen stadgar även att förfarandet kan vara muntlig om den enskilde begär det. Detta kan endast ske om det inte är obehövt och att det inte föreligger särskilda skäl som talar emot ett muntligt förfarande.¹⁵⁸ Bestämmelsen i FPL är dock inte alltid gällande eftersom FPL (se 2 § FPL) ger företräde till specialförfattningar. En sådan specialförfattning är skatteförfarandelagen (2011:1244) som innehåller undantagsregler från det skriftliga förfarandet. Dessa regler stadgas i 67 kap. 37 §, 59 kap. 18 §, 46 kap. 12 § SFL, som stadgar att muntliga förhandlingar ska hållas vid handläggningen i förvaltningsrätt och kammarrätt i mål om särskilda avgifter, företrädaransvar och betalningssäkring under förutsättningen att den enskilde begär det.

Det finns en liknande bestämmelse i förvaltningsberättelsen gällande det som redogjordes för i kapitlet avseende den allmänna domstolsprocessen angående 17 kap. 3 § RB och 30 kap. 3 § RB. I 30 § FPL stadgas det att rättens avgörande endast ska grunda sig på vad handlingarna innehåller och det som i övrigt förekommit i målet.¹⁵⁹ Enligt 8 § FPL, såsom i brott- och tvistemål, har förvaltningsrätten möjlighet att avhjälpa otydligheter och ofullständigheter. Av bestämmelsen följer även domstolens utredningsskyldighet och möjlighet att inhämta egen utredning till målets prövning. Detta sker dock ytterst sällan eftersom domstolen vill undvika situationen att deras objektivitet ifrågasätts. Enligt regeln kan onödig utredning avisas eller om bevisningen skulle vara utan betydelse för målets prövning.¹⁶⁰

Den skattskyldige bör därför vara uppmärksam på om denne vill ha ett muntligt eller skriftligt förfarande i skatteprocessen. Skälet till detta är att det ligger i den skattskyldiges intresse att veta vilken typ av förhandling denne vill ha beroende på vilken bevisning denne syftar till att framställa i målet. Det är exempelvis lämpligare att ha en muntlig förhandling, om parten avser att inhämta ett vittne för att styrka en viss handlings riktighet. I jämförelse med förvaltningsförfarandet är den allmänna domstolsprocessen som huvudregel muntlig, koncentrerad och omedelbar. Det framhölls vid införandet av RB att den största fördelen med ett muntligt förfarande framför en skriftlig är att domaren kan behandla målet fullständigt. Det ansågs tidigare att bevisbedömningen i hög grad var beroende av muntligheten i förfarandet, men ställningstagandet kan endast sättas i relation till de brister som fanns i den äldre rättegångsbalken, exempelvis legal bevisteori.¹⁶¹ Det är en av

¹⁵⁸ SOU 1991:106, Del A s. 568ff.

¹⁵⁹ Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 123.

¹⁶⁰ Förvaltningsprocesslagen - en kommentar, 8 § FPL 2 st., s. 118ff, Jmf 35 kap. 7 § RB.

¹⁶¹ Se avsnitt 2.2. ovan, Prop. 1942:5, s. 219f, Prop. 1986/87:89, s. 63.

anledningarna till att det har införts bestämmelser om muntlig förhandling i förvaltningsprocessen. Skälet är att muntliga förfaranden ger en säkrare bevisvärdering.¹⁶²

Hur det ovannämnda förhåller sig till skatteprocessen är en komplicerad fråga eftersom muntlig förhandling i skatteprocessen endast förekommer när den skattskyldige begär det. Enligt Leidhammar beror detta i hög grad på att skattemålen är av en sådan karaktär att skriftlig utredning är det som oftast föredras. Eftersom avgörandena grundar sig oftast på handlingar som innehåller exempelvis kalkyler är det rimligare att förfarandet är skriftligt. Att enbart ha ett skriftligt förfarande i alla avseenden kan leda till att bevisvärderingen försvåras. I det sammanhanget är det normalt att det är en muntlig förhandling som aktualiseras om det som ska prövas är exempelvis avtals innebörd, personligt levnadsförhållande eller förhör med vittnen och sakkunniga.¹⁶³

I skatteprocessen är fördelarna med ett skriftligt förfarande att rättsfrågorna framträder tydligare med hjälp av alla handlingar som har framställts som bevisning.¹⁶⁴ Det hittills anförda innebär att bevisvärderingen har försvårats till vissa delar eftersom skatteprocessen är huvudsakligen skriftlig men i vissa avseenden muntlig. Ett skriftligt förfarande har å andra sidan fler fördelar, om det som ska prövas avser endast objektiva rekvisit. Detta kan dock inte anses vara fallet för brottprocessen som i regel är muntlig, av den orsaken att brottsbestämmelserna består av objektiva och subjektiva rekvisit. Skillnaden är att domare i skatteprocessen inte behöver utreda den skattskyldiges avsikt på samma sätt, såsom det utreds om den tilltalades uppsåt i brottprocessen. Istället sker bedömningen utifrån vad de skriftliga handlingarna ger uttryck för i skatteprocessen. Det här leder till att värdemetodens brister i förhållande till subjektiva rekvisit inte har någon betydelse för skatteprocessen eftersom subjektiva rekvisit inte finns i skatteprocessen. Det finns därför belägg att anta att slutsatserna om brottprocessen i avsnitt 4.4 kan placeras in på samma sätt i skatteprocessen, dvs. att det är rättssäkrare att tillämpa värdemetoden i skatteprocessen än temametoden. På motsvarande sätt kan det uttryckas att problemen som skulle uppstått i brottmål, med en tillämpning av värdemetoden, inte gör det i skattemål.

Skillnaderna mellan processerna och det möjliga metodvalet kan sammanfattas enligt nedanstående, i relation till det som har anförts i detta avsnitt samt i avsnitt 4.2.1 och 4.3.1.

¹⁶² Prop. 1987/88:55, s. 13.

¹⁶³ Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 126, SOU 1991:106, Del A, s. 579 och del B s. 427.

¹⁶⁴ Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 126.

	<i>Dispositiva tvistemål</i>	<i>Brottmål</i>	<i>Skattemål</i>
Motpart	<i>Enskild part</i>	<i>Staten</i>	<i>Staten</i>
Förfarande	<i>Muntlig</i> 43 kap. 5 § RB	<i>Muntlig</i> 46 kap. 5 § RB	<i>Skriftlig, 9 § FPL, med undantag för muntlighet enligt bestämmelser i SFL</i>
Ramen för prövningen	<i>Det parten anför</i> 17 kap. 3 § RB	<i>Gärningsbeskrivningen</i> 30 kap. 3 RB	<i>Handlingarnas innehåll</i> 30 §§ FPL
Domstolens utrednings-skyldighet	<i>Begränsad</i> 43 kap. 4 § 35 kap. 7 § RB	<i>Fullständig</i> 46 kap. 4 §	<i>Begränsad</i> 8 § FPL
Bevisbördan	<i>Skiftar beroende på mål.</i>	<i>Åklagaren</i>	<i>I ordinarie beskattning är den delad.</i> <i>I efterbeskattning och skattetillägg bär Skatteverket hela bevisbördan</i>
Lämplig Metod	<i>Temametoden</i>	<i>Värdeметoden</i>	<i>Värdeметoden?</i>

Sammanfattningsvis kan det uttryckas att mina ställningstaganden grundar sig på antaganden om att värdeметoden är mer rättssäker, men att detta kan få sitt stöd genom att undersöka hur antagandena förhåller sig i teorin i avsnitt 5.3 och möjligtvis i praktiken i avsnitt 5.4.

5.3 Värde- eller tememetoden i teorin

Såsom det anförts tidigare i avsnitt 2.3.3-2.3.5 föreligger det skillnader mellan värde- och tememetoden i förhållande till hur det enskilda beviset ska värderas. Det föreligger därför skäl att repetera det som har anförts tidigare.

Om ett tememetodiskt synsätt tillämpas frågas det om hur vanligt eller ovanligt bevistemat existerar givet ett visst bevis. Sambandet mellan hur ofta bevistemat förekommer med dess omständigheter utgör ursprungssannolikhetsvärdet. Ett sådant synsätt innebär att bevistemat får ett bestämt värde för hur vanligt bevistemat existerar innan domstolen

faktiskt har tagit del av bevisningen. En temametodisk tillämpning innebär även att sannolikheten för båda parter påståenden är lika höga. Detta medför problem i bedömningen om huruvida osäkerhetsmomenten i bevisningen ska kunna påverka bevisvärderingen. Problemet förstärks av att temametoden inte ger möjligheten att värdera varje bevis isolerat från varandra, men istället sammanvägs för att undersöka om bevisetmat existerar eller ej.

Det ovannämnda kan exemplifieras med ett skattemål om oriktig uppgift. Den första frågan som ställs är hur vanligt eller ovanligt bevisetmat oriktig uppgift förekommer när det har konstaterats att ett felaktigt ränteavdrag har inlämnats. Sannolikheten för hur ofta det förekommer är värdet som benämns som ursprungssannolikhet. Detta är ett värde som uppstår innan domstolen har tagit del av bevisningen. Om den skattskyldige påstår att företaget har haft räntekostnader i verksamheten, kan det antas att sannolikheten för att den skattskyldige har rätt om sitt påstående är relativt hög. Bevisetmat är enligt temametoden inte kopplat till någon bestämd omständighet. Det som sker istället är att bedömaren endast bekräftar att bevisvärdet är kopplat till påståendet om hur vanligt eller ovanligt det är att ett företag har haft sådana kostnader.

Om Skatteverket istället påstår att företag, i den branschen som den skattskyldige är verksam i, fuskar en hel del med sådana kostnader blir frågan mer komplicerad. Eftersom domares kunskap om sådana påståenden är begränsad är det inte vedertaget att alla känner till detta. Även om det visar sig senare att en relativt liten grupp i den branschen fuskar, ger det ändå uppfattningen om att det föreligger belägg för påståendet om att branschen fuskar på det viset som Skatteverket påstår. Det här betyder att bedömningen av sannolikheten blir präglad av en subjektiv bedömning. Hur det enskilda bevisets, värde exempelvis ett skriftligt underlag, förhåller sig till sådana påståenden, förblir oklart eftersom temametoden sammanväger bevisningen och inte behandlar bevisningen isolerat från varandra. Det innebär att det skriftliga underlaget som normalt skulle ha ett högt bevisvärde, påverkas av Skatteverkets påstående om att det förekommer fusk i branschen, även om det är marginellt, trots att det inte finns någon uttrycklig bevisning om att den skattskyldige har förfarit på det viset.¹⁶⁵

Med ett värdemetodiskt synsätt förhåller sig detta annorlunda. Enligt värdemetoden frågas istället om hur sannolikt det är att bevisfaktum har orsakats av bevisetmat. Det som är av

¹⁶⁵ Jmf exemplen i Leidhammar, *Bevisprövning i taxeringsmål*, s. 127f., Leidhammar, *Svensk Skattetidning* 7-8/92, *Bevisvärdering*, s. 2.

intresse är att finna orsakssambandet mellan bevisfaktum och bevistema för att undersöka om orsakssambands mekanismen faktiskt har fungerat. Med temametoden ges ursprungssannolikhet en större betydelse för bevistemat. Detta skiljer sig med en tillämpning av värdeметoden eftersom bevisfaktum ges ett hög eller lågt ursprungssannolikhetsvärde beroende på bevistemat. Det som dessutom skiljer värdeметoden ifrån temametoden är att den förstnämnda tar hänsyn till osäkerhetsmomenten som kan förekomma i bevisningen.

I förhållande till det tidigare exemplet om oriktig uppgift medför att bedömningen blir får ett annat resultat. Först frågas det om det felaktiga ränteavdraget har orsakats av bevistemat oriktig uppgift. Med en tillämpning av värdeметoden innebär det att det skriftliga underlaget för ränteavdraget ges ett hög värde med hänsyn till att skriftliga underlag i frågor om ränteavdrag ges ett högt ursprungssannolikhetsvärde. Domstolen kommer dock förhålla sig skeptisk till Skatteverkets påstående om att det förekommer fusk i den bransch som den skattskyldige är verksam i eftersom Skatteverket inte har framfört någon bevisning att den skattskyldige faktiskt har fuskat. Detta innebär att med en tillämpning av värdeметoden värderas varje enskilt bevis isolerat från varandra för att förhindra att osäkerheten inte har inverkan på bevisvärderingen.¹⁶⁶

Sammanfattningsvis kan det uttryckas att det föreligger en del skillnader i teorin om hur säker bedömningen kan anses vara i förhållande till det enskilda beviset. Det finns därför belägg att anta att värdeметoden är rättsäkrare i teorin.

5.4 Värde- eller temametoden i relation till praxis

Frågor som aktualiseras i uppsatsen är på vilket sätt Högsta förvaltningsdomstolens bevisvärdering ger vägledning och hur HFD:s resonemang kan anknytas till bevisvärderingsteorin. Av den anledningen har jag valt ut rättsfall som behandlar bevisvärderingen för skatteprocessen. De bakomligganden skälen till att de nedanstående rättsfallen har valts ut är att HFD:s resonemang belyser bl.a. problemen som uppkommer i en bevisvärdering. Syftet med detta avsnitt är endast att analysera HFD:s uttalanden i relation till bevisvärderingsteorin. Av den anledningen kommer inte omständigheterna behandlas ingående i samtliga fall.

¹⁶⁶ Jmf exemplen i Leidhammar, Bevisprövning i taxeringsmål, s. 128f., Leidhammar, Svensk Skattetidning 7-8/92, Bevisvärdering, s. 2.

Inledningsvis har RÅ 1995 ref 31 valts ut som avser bevisvärdet av bruttovinstberäkningar och RÅ 2009 ref 27 I-III som avser bevisvärdet av kontantberäkningar. Det intressanta med dessa två mål är att HFD inte har valt att frånga sin tidigare bedömning i RÅ 1995 ref 31 när de prövar bevisvärdet av kontantberäkningar i RÅ 2009 ref 27. Omständigheterna i båda målen var att Skatteverket ifrågasatte deklARATIONERNAS riktighet eftersom båda parternas räkenskaper var lägre än det normala för den bransch som båda parterna var verksamma i. I målet prövade HFD förutsättningarna för skönstaxering i det ordinarie förfarandet när Skatteverket inte hade bevisat konkreta fel i räkenskaperna. HFD uttalade angående detta följande;¹⁶⁷

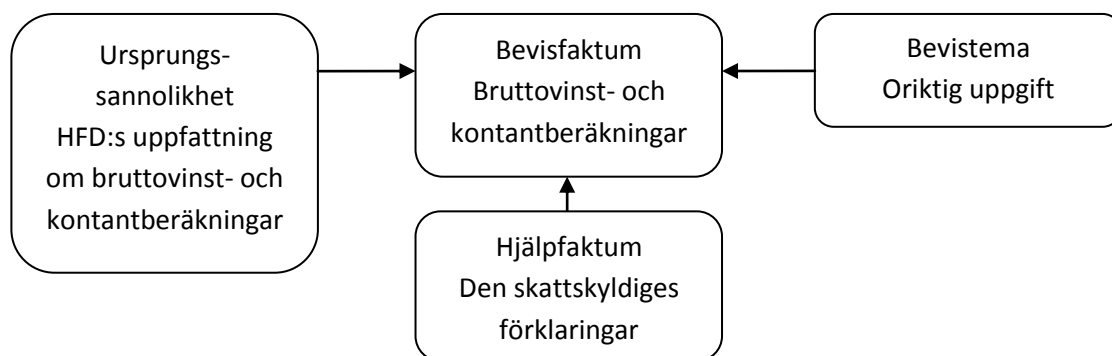
*Mot denna bakgrund kan rättsläget beskrivas så att det inte är uteslutet att tillgripa skönstaxering i det ordinära förfarandet när några konkreta fel i deklARATIONEN eller räkenskaperna visserligen inte har påvisats men resultatet av en **bruttovinstkalkyl** ändå med viss styrka indikerar brister i deklARATIONEN eller dess underlag. Det är inte möjligt att generellt uttala vilket bevisvärde som i detta sammanhang bör tillmätas en bruttovinstberäkning. Vid bedömningen måste beaktas att metoden normalt är behäftad med betydande osäkerhetsmoment, både såvitt gäller beräkningen av bruttovinsten hos det enskilda företaget och när det gäller att fastställa en rättvisande jämförelsenorm. Resultatet av en kalkyl kan dessutom inte bedömas isolerat utan måste ställas i relation till de förklaringar som den skattskyldige kan ha lämnat och övriga föreliggande omständigheter.*

Utifrån hur HFD resonerar kan det tolkas som att bruttovinst- och kontantberäkningarna utgör bevisfaktum, vilket även innebär att de förklaringar som den skattskyldige kan lämna in utgör hjälpfaktum. Enligt min mening är HFD:s resonemang intressanta eftersom resonemangen har en nära anknytning till hur värdemetoden tillämpas i en bevisvärdering. Skälet till det ställningstagandet är att HFD inleder med att uttala om att bruttovinst- och kontantberäkningar oftast är behäftade med betydande osäkerhetsmoment. Detta uttalande utgör, enligt min uppfattning, ett uttalande som kan anknytas till ursprungssannolikhet i förhållande till bevisfaktum. Betydelsen av detta har behandlats tidigare i avsnitt 2.3.4.3 där det nämndes bl.a. att ursprungssannolikhet har en större betydelse för värdemetoden i relation till bevisfaktum.¹⁶⁸ Innebörden av HFD:s tolkning är enligt min uppfattning att HFD har en förutfattad mening om svagheterna i sådana beräkningar. Om HFD har en sådan förutfattad uppfattning medför att HFD har gett brutto och kontantberäkningar ett lågt ursprungssannolikhetsvärde. Att beräkningarna utgör bevisfaktum förstärks av

¹⁶⁷ Se Rå 1995 ref 31, s. 36f., Se Rå 2009 ref 27 I-III, s. 5, 10, 14 och 18.

¹⁶⁸ Se avsnitt 2.3.4.3, avsnitt 2.3.5.3 och avsnitt 2.3.6 ovan.

sakförhållandet att HFD anför att den skattskyldige måste få möjligheten att ge sina förklaringar till bristerna i beräkningarna. Detta medför att HFD undersöker om det finns ett orsakssamband mellan beviset om riktig uppgift och bevisfaktumen. Eftersom det inte förelåg några konkreta fel i räkenskaperna medförde det att bevisvärdet av bevisfaktumen var beroende av de skattskyldiges förklaringar. Enligt min mening kan dessa resonemang illustreras enligt nedanstående;

Genom att tillämpa värdemetoden i bevisvärderingen kan HFD:s resonemang förklaras på ett bättre sätt. Det är resonligt att HFD är mer försiktig i sin bedömning även om ursprungssannolikhet representerar deras subjektiva uppfattning om bevisfaktumen. HFD:s bedömning visar å andra sidan att de subjektiva momenten i bevisvärderingen inte går att utesluta helt. Detta stödjer dessutom det som anförts i avsnitt 2.2.¹⁶⁹ I avsnitt 2.2 nämndes att bevisvärderingen huvudsakligen har blivit subjektiv. Mitt påstående kan endast anses vara gällande när ursprungssannolikhet tillämpas. Ursprungssannolikhet anses därför, i relation till bevisfaktum, bidra till rättssäkerheten, under förutsättningen att ursprungssannolikhet bidrar till en mer försiktiga hållning i bevisvärderingen.

I RÅ 2001 ref 22 och 2002 ref 31 tar HFD ställning till frågan om vilken bevisning som ska krävas för att bryta presumtionen för skattepliktig bilförmån. Båda rättsfallen har en nära anknytning till varandra eftersom HFD i RÅ 2002 ref 31 hänvisar till RÅ 2001 ref 22 för den bedömning de har gjort i föregående rättsfallet. Omständigheterna i målen var att Skatteverket ansåg att de skattskyldiga inte hade framfört tillräckligt med bevisning. Det som Skatteverket avsåg var att de skattskyldiga inte hade gjort det sannolikt att bilarna använts i en sådan ringa omfattning att skatteplikt för bilförmån inte skulle inträda. HFD tog ställning till frågan genom att uttala om vilken bevisning som den skattskyldige kan

¹⁶⁹ Se avsnitt 2.2 ovan.

framställa om presumptionen ska kunna brytas för skattepliktig bilförmån. I RÅ 2001 ref 22 uttalade HD att;¹⁷⁰

Skattepliktig bilförmån skall alltså anses föreligga om inte presumptionen bryts genom att det görs sannolikt att privatkörning inte har förekommit i den omfattning som fordras för beskattning. Ett bevismedel som ligger nära till hands är en noggrant förd körjournal. Även många andra omständigheter kan naturligtvis vara av betydelse i sammanhanget. Det kan exempelvis ha förelegat direkta hinder mot att använda bilen under delar av beskattningsåret. Vidare finns det skäl att beakta vilket slags bil det har varit fråga om, bilens utrustning, sättet för dess användning och omfattningen i stort av den yrkesmässiga körningen. Till övriga omständigheter som kan ha betydelse vid sannolikhetsbedömningen bör förekomsten av ett eller flera andra motorfordon i den skattskyldiges eller hans familjemedlemmars privata ägo, antalet körkortsinnehavare inom familjen samt den skattskyldiges eller familjemedlemmarnas behov eller avsaknad av behov av att använda bil till och från arbetsplatsen.

Frågan som uppstår är hur HFD:s uppställning av bevisning ska kategoriseras i relation till bevisvärderingsteorin. Med hänsyn till hur HFD uttalar sig om bevisningen och i vilken ordning de nämns kan det antas att bevisning som utgör bevisfaktum; är *körjournalen, användningen av bilen, vilken typ av bil det är och hur bilen har använts i den yrkesmässiga verksamheten*. HFD nämner även *övriga omständigheter* som bevisning som, enligt min uppfattning, utgör hjälpfaktum. Med HFD:s resonemang ges den skattskyldige anvisningar om hur den skattskyldige ska kunna bryta presumptionen om skattepliktig bilförmån. Bevisningen som HFD nämner är dessutom det som den skattskyldige vanligen har tillgång till. Det innebär på motsvarande sätt att de övriga omständigheterna, hjälpfaktumen, kan bidra med att förstärka eller försvaga bevisfaktumen i målet.

Det som kan konstateras är att HFD ger den skattskyldige möjligheten att bryta presumptionen genom att ge anvisningar om vilken bevisning som har orsakats av bevis temat. Innebörden av detta är att HFD intar en mer försiktiga hållning i sin bevisvärdering genom att värdera bevisfaktum isolerat från varandra, än att sammanväga bevisningen såsom temametoden värderar bevisning. Genom att ge anvisningar om vilka bevisfaktum som är av betydelse för bedömningen medför det att förutsebarheten förstärks för skattskyldiga i framtida prövningar. HFD:s bedömning ger på samma vis uttryck för en bevisvärdering som präglas av objektivitet, eftersom de klargör samtliga omständigheter

¹⁷⁰ Rå 2001 ref 22, s. 5 och s. 7, Rå 2002 ref 31, s. 4.

som kan bidra till att bryta presumtionen för skattepliktig bilförman. Såsom det anförts tidigare kan det antas det är rättssäkrare att tillämpa värdemetoden, under förutsättningen att mina resonemang är välgrundade.

I RÅ 2009 ref 42 prövades frågan om arbetsresor när den skattskyldige har framställt bevisning till stöd för sitt påstående. Det intressanta med målet är hur HFD betraktar Skatteverkets argumentation. HFD påpekar dock att Skatteverket har en alltför allmän hållen argumentation i förhållande till den skattskyldiges påståenden om att ha haft arbetsresor. Detta anför HFD eftersom den skattskyldige har framställt konkret utredning om arbetsresorna. Enligt Skatteverket överensstämde inte den skattskyldiges påstående med föreställningen om hur ofta den typiska genomsnittsfamiljen använde en bil, vilket enligt min mening anmärkningsvärt att föra in som bevisning. Angående omständigheterna i målet uttalade HD att;¹⁷¹

Mot denna utredning som bygger på antaganden om hur en genomsnittsfamilj använder bil och på ett allmänt hållet påstående om möjligheten till alternativa färd sätt har T.R. gett svar som redovisar den faktiska situationen för honom och familjen. I den mån denna utredning avser omständigheter som är möjliga att visa t.ex. genom verifierationer eller annan skriftlig bevisning har sådan bevisning getts in.

Att Skatteverket lägger fram påståenden om hur en genomsnittsfamilj använder en bil, utgör enligt min mening ett temametodiskt synsätt. Svårigheten med detta är hur det är nämligen syftat att den skattskyldige ska kunna bestrida Skatteverkets påstående om dennes bilanvändning avviker från Skatteverkets föreställning om hur ofta en person använder en bil. Detta kan dessutom placeras in i vågskålen som det anfördes om i avsnitt 2.3.5.2.¹⁷² Med detta menas att Skatteverkets påstående utgör huvudfaktum i målet som inte kan motbevisas av något motfaktum eftersom Skatteverkets påstående får en ogrundad tyngd. HFD resonerade dock annorlunda genom att uttala om att Skatteverkets resonemang är alltför allmänt hållen. Av den anledningen tillrättavisar HFD Skatteverket genom att hävda att deras påstående enkelt kan motbevisas med bevisning såsom verifierationer eller annan skriftlig bevisning, som dessutom hade inlämnats av den skattskyldige.

Enligt min mening föreligger det inga skäl att anta att en temametodisk tillämpning leder till en rättssäkrare bevisvärdering. Problematiken med temametoden är att den ger bevisvärden till påståenden som inte kan motbevisas även om påståendet får stöd av endast statistik.

¹⁷¹ RÅ 2009 ref 42, s. 3.

¹⁷² Se avsnitt 2.3.5.2 ovan.

Med temametoden kan enskilda bevismedels bevisvärde försvagas marginellt av annan bevisning, även om det inte finns stöd för det. Skatteverkets angreppssätt kan dessutom jämföras med tillämpningen av erfarenhetssatser. Detta anfördes det om i avsnitt 2.3.5.4 och 2.4 där det nämndes om risken med att använda sig av erfarenhetssatser, speciellt om de är fiktiva.¹⁷³ Att utgå ifrån en föreställning om hur ofta en genomsnittsfamilj använder en bil skiljer inte från hur en fiktiv erfarenhetssats fungerar. Risken med fiktiva erfarenhetssatser är att de är just fiktiva. Enligt min mening kommer det alltid finnas belägg att utdela kritik mot fiktiva erfarenhetssatser eftersom det är tveksamt om fiktiva erfarenhetssatser är rättssäkra, om bedömaren inte har den erfarenheten. Risken uppkommer dock inte med värdemetoden eftersom den inte tillämpar fiktiva erfarenhetssatser i bevisvärderingen.¹⁷⁴

5.5 Slutsatser

Med anledning av det som har framförts i uppsatsen anser jag sammanfattningsvis att det finns belägg att anta att värdemetoden bör äga företräde i skatteprocessen av rättssäkerhetsskäl. Skälen till detta är att i doktrinen anfördes det att värdemetoden bör tillämpas i brottprocessen. Jag har dessutom funnit skäl att anta att det finns belägg för det påståendet i avsnitt 4.2. Eftersom det föreligger fler likheter än skillnader i förfarandet mellan brott- och skatteprocessen, kan det antas att värdemetoden bör tillämpas i skatteprocessen. Ett annat skäl till att värdemetoden bör tillämpas i skatteprocessen är att skatteprocessens bedömning grundas enbart på objektiva rekvisit. Detta medför att värdemetodens brister i förhållande till subjektiva rekvisit inte har betydelse för skatteprocessen.

Ett annat skäl till att värdemetoden bör tillämpas är att bevisning bör bedömas isolerat från varandra, om syftet är att uppnå materiellt riktiga domar. Om bedömningen ska ske i det enskilda fallet är det mer förutsebart för den skattskyldige att veta vilken bevisning som domstolen tar mer hänsyn till beroende på bevistemat. Detta innebär även att värdemetoden erbjuder fler möjligheter för domstolen att objektivt värdera den enskilda bevisningen när domstolen intar en försiktigare hållning.

¹⁷³ Se avsnitt 2.3.5.4 och 2.4 ovan.

¹⁷⁴ Se avsnitt 2.3.4.4 ovan.

Bristerna i mina ställningstaganden är att mina resonemang grundar sig på antaganden om hur rättspraxis förhåller sig till bevisvärderingsteorin. Det kan inte dras några entydiga slutsatser om hur HFD eller HD har resonerat och vilken metod domstolar föredrar.

Det enda en utomstående bedömare kan göra är att se vilken bevisvärderingsmetod som stämmer mest överens med bedömningen som har gjorts i rättspraxis. Följaktligen får det avgöras sedan om den metoden är mer rättssäker i förhållande till omständigheterna i det enskilda fallet.

6 Avslutning

I det här kapitlet sammanfattas det som har anförts i uppsatsen. Syftet med uppsatsen har varit att undersöka om vilken bevisvärderingsmetod som bör äga företräde av rättssäkerhetsskäl i skatteprocessen. I uppsatsen har frågan om möjligheten att kombinera bevisvärderingen med rättsäkerheten behandlats och om samma kombination kan ge svar på vilken metod som bör äga företräde av rättssäkerhetsskäl. Enligt min mening är det förutsebarhetsprincipen och objektivitetsprincipen som har störst betydelse för bevisvärderingen. Hur dessa principer ska kunna påverka bevisvärderingen är en fråga som inte går att besvara. Principerna kan däremot hjälpa till att föra bevisvärderingen i rätt riktning.

Problematiken med ämnet bevisvärdering ur ett rättssäkerhetsperspektiv är att det är ett ämne som inte har behandlats utförligt i doktrinen. Med hänsyn till det som har diskuterats i uppsatsen är det inte lätt att dra några konkreta slutsatser om hur båda ämnena bör kombineras när det inte råder någon konsensus i doktrinen om bevisvärderingen och doktrinen om rättssäkerhet. Om det förhåller sig oklart om vad rättssäkerhet är och hur bevisvärderingen bör gå till, kommer det bli svårt att dra någon slutsats om hur båda ämnena ska kunna kombineras. Skälet är att rättssäkerhetsbegreppet är allför abstrakt, allmän hållen och outforskat. Det kan på samma vis inte konstateras att en viss metod är den mest optimala.

Det kan finnas brister i min studie då jag enbart behandlat värde- och temametoden. Bristerna i uppsatsen går dock att ha överseende med eftersom det vore orimliga pga. tidsbrist att hinna utforska och jämföra fler metoder än de som har behandlats. Problemet med uppsatsen är att den nämligen förutsätter att det endast är dessa metoder som bör behandlas pga. att de är dominerande inom bevisvärderingsteorin. Detta är en falsk dikotomi eftersom det finns fler metoder utöver värde- och temametoden, men dessa metoder har inte behandlats i lika stor utsträckning. Jag finner det överraskande att det inte finns en metod som binder samman värde- och temametoden, av den anledningen att den ena metodens brist har sin förtjänst i den andra. Detta har dock inte utretts i uppsatsen.

I uppsatsen har det framkommit att det till övervägande talar för att värdemetoden bör tillämpas i teorin. Även om HD:s och HFD:s rättspraxis har behandlats i uppsatsen kan inte det konstateras att mina slutsatser är korrekta. Det förhåller sig således oklart om värdemetoden kan tillämpas i praktiken. Enligt min mening är det intressant att HD

förhåller sig restriktiva till struktural bevisning som dessutom är en del av temametodens bedömning. Detta betyder dock inte att HD:s restriktiva inställning till struktural bevisning är ett stöd till att värdeметoden bör tillämpas.

Enligt min mening bör värdeметoden tillämpas, även om värdeметoden har sina brister i förhållande till subjektiva rekvisit. Denna brist har dock ingen betydelse om värdeметoden tillämpas i skatteprocessen, eftersom skatteprocessen prövar endast objektiva rekvisit och inte subjektiva. Det kan därför uttryckas att det inte föreligger någon risk att tillämpa värdeметoden i skatteprocessen .

Med anledning av det som har anförts anser jag att värdeметoden bör föredras av rättssäkerhetsskäl i skatteprocessen. Skälen till detta är att värdeметoden ger större utrymme till förutsebarheten. Detta genom att den skattskyldige kan förlita sig på att domstolen värderar bevisningen med en större noggrannhet. Det kan på samma vis även uttryckas att värdeметodens bevisvärdering är mer objektiv i relation till det enskilda bevisets bevisvärde.

Källförteckning

Litteratur

Almgren, Karin & Leidhammar, Börje, Skatteprocessen, Stockholm, Norstedts Juridik AB, 2004.

Anners, Erik (red), Demokratin, Rättssäkerheten och Beskattningen, Stockholm, Norstedts förlag AB, 1988.

Bolding P-O. Går det att bevisa? Perspektiv på domstolsprocessen, 1:a uppl, Norstedts Förlag 1989.

Borison, Bodil, Lindkvist, Gustav & Mattsson, Mats, Skattenytt 2013 s 34, Objektivitet vidskatteutredningen jämförelse mellan skatte- och brottmål del 1

Diesen, Christian & Bring, Thomas, Förundersökning, 4uppl, Stockholm, Norstedts juridik, 2009.

Diesen, Christian, Bevisprövning i brottmål. Stockholm. Norstedts Juridik AB.1993.

Diesen, Christian, Bevis 3 - Prövning av skattemål, Norstedts Juridik, Stockholm, 1999.

Diesen, Christian & Lagerqvist Veloz Roca, Annika, Bevis 7 - Bevisprövning i förvaltningsmål. Stockholm 2003.

Eckhoff, Torsten, SvJT 1988 s.321, Temametode eller verdimetode i bevisvurderingen

Ekelöf, Per-Olof & Edelstam, Henrik. Rättegång I, 8 u., Stockholm 2002.

Ekelöf, Per-Olof, Rättegång IV, Norstedts juridik 1993.

Heuman, Lars, Bevisbörda och beviskrav i tvistemål, Norstedts Juridik, 2005.

Höglund, Mats. Taxeringsrevision – ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Stockholm: Jure Förlag AB. 2008.

Höglund, Mats, Skattenytt 2012 s. 32, Ska Skatteverket vara opartiskt i skatteärenden?

Leidhammar, Börje, Bevisprövning i taxeringsmål. Stockholm: Fritzes Förlag AB. 1995.

Leidhammar, Börje & Lindkvist, Gustav, Bevisprövning i mål om genomsyn. Stockholm: Norstedts Juridik AB. 2011.

Leidhammar, Börje & Lindkvist, Gustav. Bevisprövning i mål om osanna fakturor. Stockholm: Norstedts Juridik AB. 2011.

Leidhammar, Svensk Skattetidning 7-8/92, Bevisvärdering,

Lindell, Bengt, Civilprocessen, andra upplagan, Iustus förlag, 2003.

Lindell, Bengt, Sakfrågor och rättsfrågor, Uppsala, Iustus, 1987.

Nordh, Roberth, Praktiskt Process VIII - Bevisrätt C- Bevisvärdering, Iustus Förlag, 2013.

Peczenik, Aleksander, Rätten och förnuftet; en lärobok i allmän rättslära, Stockholm, Norstedts, 1986.

Sandegren, Claes, Är rättsdogmatiken dogmatisk? TfR 4-5/2005, s. 648-656

Stening, Anders, Bevisvärde, Liber tryck Stockholm, 1975.

Sterzel, Fredrik (red), Rättsstaten - Rätt, politik och moral, Uppsala, Iustus Förlag, 1996.

SvJT 1988 s. 140, Litteratur

Wennergren, Bertil & Von Essen, Ulrik, Förvaltningsprocesslagen m.m: En kommentar, 6 uppl., Stockholm, 2013.

Zilas, Josef, SvJT 1990 s.284, Om rättssäkerhet

Offentligt material

SOU 1926:31 Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Första delen domstolsförfattningen.

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk II Motiv m.m

Prop. 1942:5, Kungliga Majestäts proposition till riksdagen med förslag till rättegångsbalk.

Prop. 1987/88:55, om förseningsavgifter m.m.

Prop 1986/87:89, om ett reformerat tingsrättsförfarande.

Proposition 1993/94:151, Rättssäkerheten vid beskattningen.

Prop. 2002/2003:106

SOU 1985:42, Förenklad taxering, Principförslag om taxering, omprövning, process m.m,

SOU 1991:106, Domstolarna inför 2000-talet. Del A, Arbetsuppgifter och förfaranderegler,
Del B, Lagtext, specialmotivering och bilagor.

SOU 1993:62, Rättssäkerheten vid beskattningen.

SOU 2011:45, Förundersökning - objektivitet, beslag, dokumentation m.m.

JO

JO 1989/90 s.187–203

JO 1994/95 s.197-198

Rättspraxis

Den allmänna domstolsprocessen

AD 1985 nr 129

NJA 2008 s 796

RH 1998:88

NJA 1986 s. 489

HD T1717/08

RH 2004:76

NJA 1991 s. 56

NJA 2010 s. 405

HovR 6903-10

NJA 1991 s. 612

NJA 2011 s. 589

HovR B 4677-13

NJA 1998 s.204

NJA 2012 s 804

HovR B 132-14

NJA 1999 s. 480

HD B 4946-12

NJA 2001 s. 177

Förvaltningsprocessen

Rå 1995 ref 31

Rå 2009 ref 42

Rå 1999 ref 76

HFD 658-660-13

Rå 2001 ref 22

Rå 2002 ref 31

Rå 2009 ref 27